

Wadden van allure!

**Gezamenlijke Waddenvisie van de
provincies Fryslân, Groningen en Noord-Holland**

**Ter besluitvorming aangeboden
door de colleges van Gedeputeerde Staten
aan Provinciale Staten van de drie Waddenprovincies
2 juli 2013**

Inhoudsopgave

Voorwoord

1. Pijlers van het Waddengebied

- 1.1 Het veelzijdige Waddengebied
- 1.2 Status van deze Waddenvisie
- 1.3 Twee hoofddoelen
- 1.4 Sociale, ecologische en economische duurzaamheid
- 1.5 Governance in het Waddengebied

2. Fysieke en ecologische kwaliteiten versterken en beleven

- 2.1 Natuur, landschap en cultuurhistorie
- 2.2 Water

3. Perspectief voor economische dragers

- 3.1 Agrarische sector
- 3.2 Visserij
- 3.3 Recreatie en toerisme
- 3.4 Havenontwikkeling
- 3.5 Verduurzaming energievoorziening

Bronnen

Bijlage 1: Rolverdeling overheden in het Waddengebied

Foto voorzijde:
Prins Hendrikdijk, Texel
(foto door Anne Lenis)

Voorwoord

Wadden van allure! Het is on-Nederlands om met je rijkdommen te pronken, maar voor het Waddengebied maken wij graag een uitzondering. Mede gelet op de internationale verantwoordelijkheden die de overheid in het Waddengebied draagt, is een gezamenlijke visie op de toekomst ervan, vanzelfsprekend. De Wadden moet je beleven! Elk van de delen van het Waddengebied kent haar unieke kwaliteiten en accenten. De Waddenzee is een ecosysteem van internationale betekenis, met een grotendeels ongestoorde natuurlijke dynamiek. Het ecologisch belang ervan wordt nog eens onderstreept door de status van UNESCO Werelderfgoed. Bovendien weten talloze recreanten en toeristen de eilanden uitstekend te vinden. De Waddenkust kent een aantal toonaangevende, innovatieve economische sectoren, zoals de landbouw- en energiesector en vitale havens. Daarnaast liggen er kansen om recreanten en toeristen te verleiden dit gebied vaker en langer te bezoeken. Het gevarieerde landschap en de rijke cultuurhistorie van het Waddengebied dragen bij aan de eigen identiteit van de regio.

Deze identiteit wordt gekleurd door het samenspel in het Waddengebied van natuurlijke dynamiek en menselijke invloeden. Dit samenspel vormt tevens de kern van deze Waddenvisie. De twee hoofddoelen van deze visie zijn: 1) het versterken en optimaal kunnen beleven van de fysieke en ecologische kwaliteiten van het Waddengebied en 2) het bieden van ruimte voor (sociaal-) economische ontwikkeling, wonen, werken, recreatie en innovatie. Wij erkennen dat menselijk handelen de natuur en het landschap niet alleen kan versterken, maar ook kan verstoren. Daarom hebben wij sociale, ecologische en economische duurzaamheid als rode draad door de beide hoofddoelen verweven. Vanuit dit perspectief kunnen op lokaal en regionaal niveau keuzes worden gemaakt, die zorgen voor het nodige evenwicht in het samenspel dat het Waddengebied zo kenmerkt.

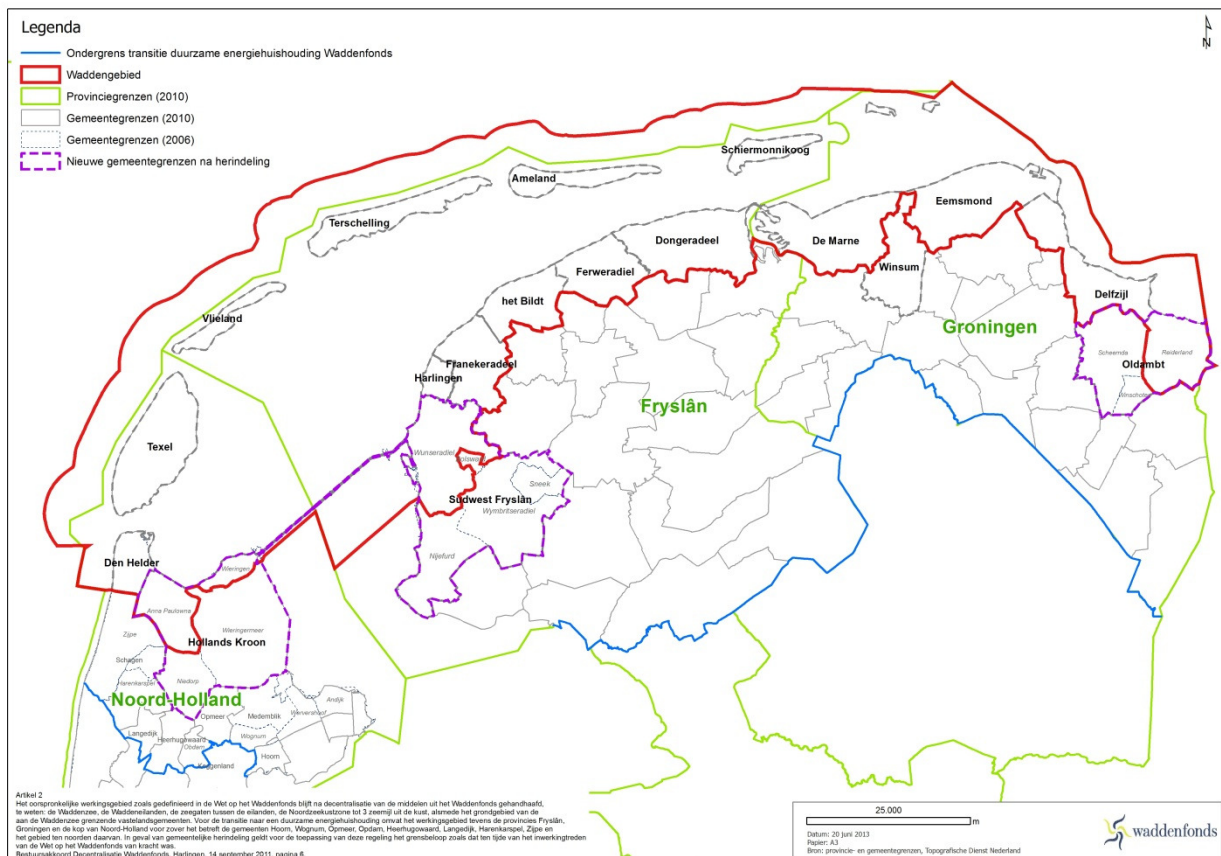
Wij willen dat bewoners en bezoekers van het Waddengebied, nu en in de toekomst, de mogelijkheid hebben om de schoonheid van het gebied te beleven en er de kost te verdienen. Onze inspanningen om dit doel te bereiken, verrichten we niet alleen. Bij de totstandkoming van deze Waddenvisie zijn vele partners betrokken geweest. Voor hun bijdragen willen wij hen hartelijk danken. Ook bij de uitvoering van de Waddenvisie hopen wij op hun ondersteuning te kunnen rekenen. De realisatie van de Waddenvisie krijgt in belangrijke mate vorm in het Uitvoeringsplan Waddenfonds 2014-2017. Daarnaast vormt de Waddenvisie een bouwsteen voor nieuw te ontwikkelen plannen, zoals de provinciale Omgevingsvisies. We staan tezamen voor de opgave om de unieke ecologische en sociaal-economische waarden van het Waddengebied, te behouden. Wij hopen met vele partners samen te werken aan inspirerende programma's en projecten, opdat wij, als wij in 2030 terugblikken, trots zullen zijn op de sporen die wij hebben achtergelaten en kunnen oogsten van de zaden die we nu planten!

Tineke Schokker-Strampel, gedeputeerde provincie Fryslân, voorzitter stuurgroep Waddenprovincies
Joke Geldhof, gedeputeerde provincie Noord-Holland
Henk Staghouwer, gedeputeerde provincie Groningen

1. Pijlers van het Waddengebied

1.1 Het veelzijdige Waddengebied

De Waddenzee, de eilanden en het Waddenkustgebied van Noord-Holland, Fryslân en Groningen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De Waddenzee, die zich uitstrekt langs de kusten van Nederland, Duitsland en Denemarken, is het grootste getijdengebied ter wereld en tevens het grootste aaneengesloten natuurgebied van West-Europa. De Waddenzee vormt een onmisbare tussenstop voor miljoenen trekvogels en is daarmee in ecologisch opzicht verbonden met zowel de Arctische gebieden, als Afrika. De status van UNESCO Werelderfgoed erkent de unieke en universele waarden van de Waddenzee en onderstreept het belang van bescherming, goed beheer en herstel. De vijf Waddeneilanden vormen samen een derde deel van de Nederlandse Noordzeekustlijn en zijn als zodanig zeer belangrijk voor de kustveiligheid van Noord-Nederland. Het Waddengebied herbergt aansprekende stadjes en dorpen met cultuurhistorische waarden. De combinatie van cultuurhistorie, natuur en landschap en de open Waddenzee maken het Waddengebied een geliefde bestemming voor recreanten en toeristen. De Afsluitdijk is een icoon op zichzelf: een monument, dat jaarlijks circa 300.000 bezoekers trekt.

Kaart 1 - Waddengebied. De rode contour geeft de begrenzing van het Waddengebied weer uit de PKB Waddenzee (2007). Deze begrenzing wordt bedoeld als wordt gerefereerd aan het Waddengebied. Deze begrenzing is dus niet gewijzigd met de gemeentelijke herindelingen die sinds 2007 hebben plaatsgevonden. Zo geeft de paarse arcering de nieuwe gemeente Hollands Kroon weer, maar alleen de voormalige gemeenten binnen de rode begrenzing maken deel uit van het Waddengebied. Wûnseradiel I is inmiddels opgegaan in Súdwest-Fryslân. In Groningen is er de nieuwe gemeente Oldambt bestaande uit de voormalige gemeenten Winschoten, Scheemda en Reiderland. Alleen het gebied van de voormalige gemeente Reiderland behoort tot het Waddengebied in de zin van de PKB en Waddenfonds. De blauwe lijn toont de ondergrens van het (omvangrijkere) werkingsgebied van de Waddenfondsdoelstelling tot het stimuleren van de duurzame-energietransitie. (Zie pagina 42 voor een uitvergroete versie).

Het Waddengebied is ook een plek om te wonen, werken en recreëren. De logistieke, handels-, visserij- en industriehavens in de Eemsdelta, Harlingen en Den Helder zijn motoren voor economische ontwikkeling en werkgelegenheid. De Eemshaven en Delfzijl hebben zich ontwikkeld tot grote industriële complexen met nationaal onderscheidende clusters rond zout en chemie, gas en elektriciteit ('energy port') en kennen uitgebreide overslagfaciliteiten. De Eemshaven is de tweede diepzeehaven van Nederland en vervult een belangrijke functie voor de offshore windindustrie. Den Helder is, naast zijn functie als marinehaven, het centrum voor de offshore logistiek en maintenance voor olie, gas en windenergie op zee. Negentig procent van de bevoorrading van de productieplatforms op de Noordzee gebeurt vanuit Den Helder. De aanwezigheid van Den Helder Airport is hierbij cruciaal. Verder heeft de Kop van Noord-Holland een belangrijke positie in de zogenaamde gasrotonde. De aanlanding en behandeling van Nederlands, Duits en Deens gas vindt plaats in Den Helder. Harlingen heeft een gunstig gelegen zeehaven met veel jacht- en scheepsbouw, visserij en aan- en afvoer van zand, grind en landbouwproducten. Het gas dat gewonnen wordt op de Noordzee en de Waddenzee wordt hier behandeld. Ook zout kan hier bewerkt worden. De havens van Lauwersoog, Den Oever, Harlingen en Den Helder zijn (inter-)nationaal belangrijke schakels in het visserijcluster.

De verschillende veerterminals worden gebruikt door de 2,3 miljoen mensen die jaarlijks de Waddeneilanden bezoeken. Recreatie en toerisme vormen voor de eilanden de levensader; jaarlijks vinden er meer dan 10 miljoen toeristische overnachtingen plaats. Ook voor het kustgebied liggen er kansen voor verdere ontwikkeling van recreatie en toerisme. Bovendien is hier een grootschalig productielandschap met een krachtige landbouwsector aanwezig. Het winnen van aardgas en zout in en rond de Waddenzee is een belangrijke economische activiteit in het Waddengebied. Op één locatie in de Waddenzee en een aantal locaties daarbuiten, vindt gaswinning plaats. Ook op Ameland en in het kustgebied wordt gas gewonnen. Het Rijk is hiervoor bevoegd gezag. Vanwege de negatieve effecten van bodemdaling door zoutwinning in Noordwest-Fryslân, heeft de provincie Fryslân gepleit voor de vervanging hiervan door zoutwinning onder de Waddenzee. Hiervoor heeft het Rijk een winningsvergunning verleend. Het uitgangspunt voor de gas- en zoutwinning onder de Waddenzee is dat er geen negatieve effecten op de natuurwaarden van de Waddenzee mogen optreden. De bodemdalingen als gevolg van delfstofwinning moet voldoende kunnen worden bijgehouden door de natuurlijke aanvoer van sediment. Via het 'hand aan de kraan-principe' wordt dit voortdurend in de gaten gehouden en wordt zondig ingegrepen.

Het Waddengebied kent een aantal uitdagingen voor de toekomst. Klimaatverandering heeft gevolgen voor de kustveiligheid en voor de watervoorraad en -kwaliteit. Op rijksniveau wordt hieraan gewerkt met provincies, gemeenten, waterschappen en in samenwerking met maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en kennisinstituten, in de Deltaprogramma's Kust en Waddengebied. De doelen van het Deltaprogramma Kust zijn een veilige, aantrekkelijke en economisch sterke kust en het bepalen van de wenselijkheid en haalbaarheid van kustuitbreiding. Het Deltaprogramma Waddengebied richt zich op een integrale aanpak voor de veiligheid van de kust van de Waddeneilanden en het vasteland. Hierbij worden combinaties gezocht met de functies natuur en recreatie en met duurzame economische activiteiten.

Ook demografische ontwikkelingen vragen om een antwoord. In het Waddengebied leven ruim 400.000 mensen en vooral in de kustgebieden van Noord-Holland, Fryslân en Groningen is sprake

van bevolkingskrimp. Dit heeft directe gevolgen voor de leefbaarheid, door het wegvallen van lokale voorzieningen en (op termijn) leegstand. Hierdoor, en door conjunctuurschommelingen, staat het economisch potentieel van het Waddengebied onder druk. Deze ontwikkelingen doen zich overigens breder in de provincies voor en worden ook door de provincies aangepakt in diverse beleidskaders. Om die reden wordt het thema bevolkingskrimp in deze Waddenvisie niet expliciet geadresseerd, hoewel de speerpunten die wij in deze Waddenvisie formuleren, uiteraard een (in)directe bijdrage leveren aan de leefbaarheid en vitaliteit van het gebied.

1.2 Status van deze Waddenvisie

Uiteraard begint deze Waddenvisie niet 'bij nul'. Onze stevige fundamenten zijn de Planologische Kernbeslissing Derde Nota Waddenzee (2007) en het breed onderschreven Beheer- en Ontwikkelplan *Léven in de Wadden* (2009).¹ Door dit fundament te verbreden met de diverse vigerende beleidskaders zoals Natura2000 en de Kaderrichtlijn Water, programma's zoals het Deltaprogramma en Naar een Rijke Waddenzee en de structuurvisies van onze provincies, is deze visie ontstaan. Deze Waddenvisie is geen juridisch bindend document of toetsingskader voor gemeentelijk beleid; het heeft niet het karakter van een structuurvisie en er gaat geen rechtstreekse planologische werking van uit. Wel geeft de Waddenvisie richting aan het toekomstig handelen door onze provincies. Daarnaast is deze visie voor ons het vertrekpunt voor het gesprek met medeoverheden en partners. We zullen hen uitnodigen om deze visie ook voor hen als uitgangspunt te laten gelden.

Het doel van deze Waddenvisie is een gecoördineerde interprovinciale inzet voor het Waddengebied. De aanleiding daartoe is de grote verantwoordelijkheid die onze provincies voelen om de natuurlijke kwaliteiten en de regionale economie van het Waddengebied verder te versterken en de mogelijkheden voor de beleving van het gebied te optimaliseren. Deze aanleiding is nog eens versterkt door de recent aan ons gedecentraliseerde – en vaak provinciegrensoverstijgende – bevoegdheden voor ruimtelijke ordening, vitaal platteland, natuur, recreatie en landschap en het Waddenfonds. Deze visie vormt aldus het kader voor het Uitvoeringsplan Waddenfonds 2014-2017, dat in de loop van 2013 opgesteld zal worden en dat concrete handvatten zal bieden om deze Waddenvisie te realiseren. In de hoofdstukken 2 en 3 schetsen we voor elk beleidsthema steeds ons vertrekpunt en ons perspectief op 2030. Dat lijkt nog ver weg, maar om dat perspectief te bereiken zijn nu reeds gerichte acties nodig. Daarom formuleren we concrete speerpunten waaraan wij, in samenwerking met onze partners, de komende vijf tot tien jaar werken.

1.3 Twee hoofddoelen

In deze Waddenvisie onderscheiden wij twee hoofddoelen. Het eerste hoofddoel is het versterken en optimaal kunnen beleven van de fysieke en ecologische kwaliteiten van het Waddengebied. Hierin spelen de thema's natuur, landschap, cultuurhistorie, water en aardkundige waarden een grote rol.

---

¹ Het maatregelenpakket (Deel C van het B&O-plan) kan nog steeds op brede steun rekenen en blijft onverkort ons uitgangspunt.

De fysieke en ecologische kwaliteiten worden op (inter)nationaal, provinciaal en gemeentelijk niveau beschermd. De drie provincies zien ruimte voor verdere versterking van die kwaliteiten. Voor de Waddenzee is de inhoud van de PKB Derde Nota Waddenzee het uitgangspunt, waarin wordt uitgegaan van voorrang voor de natuur met beperkt menselijk medegebruik. Hierdoor blijft de Waddenzee het unieke ecosysteem en landschap dat het nu is. Dit hoofddoel beschrijven wij in hoofdstuk 2 van deze visie.

Foto 1: Op het Wad, bron: Annelies Ruesink, provincie Fryslân

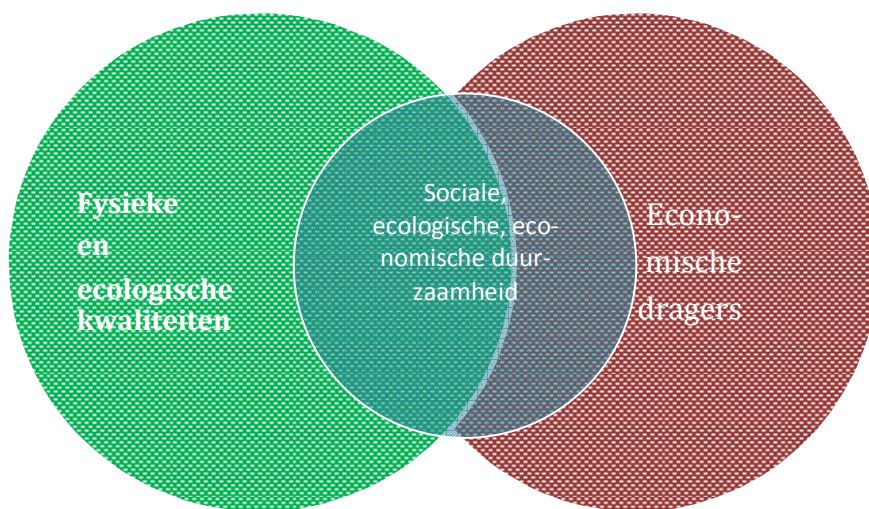
Het tweede hoofddoel is het stimuleren van, en ruimte bieden voor, (sociaal-)economische ontwikkeling, wonen, werken, recreëren en innovatie. Hieronder vallen doelstellingen voor de agrarische sector en de visserij, recreatie en toerisme, ontwikkeling van havens, bedrijventerreinen en (duurzame-)energievoorziening. Voor het kustgebied en enkele locaties waar economische activiteiten nu reeds leidend zijn, worden de natuur- en landschapswaarden zorgvuldig in acht genomen. Dit hoofddoel beschrijven wij in hoofdstuk 3.

Ons uitgangspunt is dat, over het geheel van het Waddengebied, de beide hoofddoelen steeds in balans blijven. Vanzelfsprekend kunnen per deelgebied accenten worden gelegd op primair natuur- en landschapontwikkeling, dan wel primair sociaal-economische ontwikkeling. Voor de Waddenzee is de natuur - ingevolgde de PKB Waddenzee - leidend, terwijl op de Waddeneilanden er veel meer sprake zal zijn van verwevingen. Ook voor de Waddenzee kust geldt dat het primaat op sommige plekken nadrukkelijk ligt bij de economie. Om synergie te creëren tussen de hoofddoelen én om middelen en instrumenten bij de uitvoering van projecten efficiënt in te zetten, willen we op lokaal en regionaal niveau diverse beleidsthema's gelijktijdig aanpakken. Voorbeelden van gebieden waar zo'n gebiedsgerichte benadering voor de hand ligt, zijn de Afsluitdijk, het Lauwersmeer en de Eems-

Dollard. Maar ook op andere plaatsen in het Waddengebied, zoals op de Waddeneilanden, is een gebiedsgerichte combinatie van de beide hoofddoelen, wenselijk. Wanneer sprake is van conflicterende ruimtelijke belangen, zijn de kaders van de PKB Derde Nota Waddenzee, de provinciale Structuurvisie / Omgevingsplannen en de gemeentelijke bestemmingsplannen leidend.

1.4 Sociale, ecologische en economische duurzaamheid

Wij zien een gedeelde verantwoordelijkheid om te vermijden dat door keuzes die wij nu maken, lasten op toekomstige generaties worden afgewenteld. Deze benadering is treffend voor het Waddengebied, waar de wisselwerking tussen natuurlijke processen en menselijk handelen altijd zo kenmerkend is geweest. Door het Waddengebied niet 'op slot' te zetten en tijdig te anticiperen op (autonome) ontwikkelingen zoals klimaatverandering, demografische ontwikkelingen of conjunctuurschommelingen, kunnen wij het Waddengebied aantrekkelijk houden voor mens en natuur.

Figuur 1 – Twee doelen Waddenvisie

Soms zal spanning bestaan tussen beide hoofddoelen. Om deze spanning te overbruggen en in elk gebied gerichte keuzes te maken, verweven wij sociale, ecologische en economische duurzaamheid als rode draad door deze Waddenvisie (zie figuur 1). Duurzaamheid interpreteren wij als een goede balans tussen de belangen van de mens, zijn leefomgeving en economische ontwikkeling ('*people, planet, profit*'). Door ruimtelijke en sociale ontwikkelingen vanuit dit perspectief te benaderen, zullen we steeds de sterkste combinatie kunnen vinden van natuur, landschap, water en cultuurhistorie, wonen en werken, recreatie en toerisme, energiegebruik en bereikbaarheid. Hierbij speelt het principe van ruimtelijke kwaliteit een belangrijke rol: de zoektocht naar de juiste balans en vooral verbinding tussen de belevingswaarde (identiteit en schoonheid), het gebruik (benutting en gewin) en de toekomstwaarde (potentieel). De ruimtelijke kwaliteit van de leefomgeving in het Waddengebied wordt in belangrijke mate bepaald door het landschap, de natuur en de (cultuurhistorische) bebouwing. In onze provinciale structuurvisies staat het versterken van de ruimtelijke kwaliteit centraal, waarbij elke provincie haar eigen accenten legt.

1.5 Governance in het Waddengebied

In het Waddengebied zijn vele organisaties actief: publiek en privaat, elk met hun eigen taken en bevoegdheden en in diverse samenwerkingsverbanden. De laatste jaren is de provinciale verant-

woordelijkheid groter geworden door verregaande decentralisatie, onder andere van het Waddenfonds, door het Rijk. Het Rijk houdt tegelijkertijd haar primaire verantwoordelijkheid als het gaat om het integraal beheer van de Waddenzee, als Rijkswater, en de resultaatverplichting ten aanzien van de Europese doelstellingen van Natura2000 en Kaderrichtlijn Water. De gemeenten zijn op hun beurt verantwoordelijk voor het tijdig herzien van bestemmingsplannen en hebben het initiatief genomen om een gezamenlijke beheersverordening op te stellen. In bijlage 1 is weergegeven welke bevoegdheden er bij de verschillende overheidsorganisaties liggen. In het najaar 2013 brengt de Algemene Rekenkamer een rapport uit, dat onder meer in zal gaan op de governance in het Waddengebied. Dit rapport lijkt ons een goed startpunt voor het vervolg van de discussie over governance.

De breed gedeelde wens voor een integraal beheer van de Waddenzee zal door de betrokken partijen worden opgepakt in, de met de PKB Derde Nota Waddenzee ingestelde, Beheerraad. Op een vergelijkbare manier willen we de komende periode blijven samenwerken met onderzoeksinstituten, om de koppeling tussen wetenschappelijke kennis en de beleidspraktijk verder te versterken. Ten slotte beschouwen wij het als onze taak om partijen en sectoren 'in stelling te brengen' en (financiële) instrumenten te benutten, om zo een bijdrage te leveren aan de uitvoering van deze Waddenvisie. Dat vraagt om een vooruitziende blik en het regisseren van processen. De rol van de provincies zal afhankelijk zijn van de context: sturend, faciliterend of coördinerend. In alle gevallen bevorderen wij samenwerking vanuit wederzijdse belangen in plaats van standpunten en dat geldt ook voor kennisontwikkeling en kennisdeling.

Regiecollege Waddengebied en stuurgroep Waddenprovincies

De Waddenzee en het Waddengebied zijn publiek *en* privaat bezit. In het Regiecollege Waddengebied (RCW) werken het Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen samen met non-gouvernementele organisaties op het gebied van natuur en economie. Het RCW buigt zich over ontwikkelingen in het Waddengebied, stemt beleidsontwikkeling af en deelt informatie. De stuurgroep Waddenprovincies is het bestuurlijk overleg van de drie Waddenprovincies.

Trilaterale samenwerking

Al sinds 1978 werken Denemarken, Duitsland en Nederland samen voor de bescherming en het beheer van de Waddenzee. Elke drie à vier jaar vindt een trilaterale regeringsconferentie plaats waar relevante ontwikkelingen worden besproken. De Trilateral Waddensea Governmental Council, waarin de drie verantwoordelijke ministers zitting hebben, is het besluitvormende orgaan voor de trilaterale samenwerking. Daaronder functioneert de Wadden Sea Board (WSB) als internationaal bestuur, dat tot taak heeft om de trilaterale regeringsconferenties voor te bereiden en de daar genomen besluiten uit te voeren. In de Nederlandse delegatie van de WSB zijn de Waddenprovincies en Waddengemeenten elk met één zetel vertegenwoordigd. De acht hoofdthema's van de trilaterale samenwerking zijn: natuurbescherming en -beheer, werelderfgoed, duurzaam gebruik, landschap en cultuurhistorie, scheepvaart en -veiligheid, klimaat, invasieve soorten en onderzoek. De trilaterale samenwerking wordt ondersteund door het Common Wadden Sea Secretariat (CWSS) in Wilhelmshaven.

Het Wadden Sea Forum (WSF) is in 2002, op de 9e trilaterale regeringsconferentie van Esbjerg, ingesteld. Het is een onafhankelijk platform van lokale en regionale overheden en maatschappelijke or-

ganisaties uit verschillende sectoren, dat ten doel heeft om informatie uit te wisselen en te werken aan een duurzame ontwikkeling van het gebied. Het WSF fungeert ook als adviesorgaan voor de WSB. Namens de Waddenprovincies participeert één bestuurder in het WSF.

Waddenfonds

In het rapport *Ruimte voor de Wadden* van de Adviesgroep Waddenzeebeleid (commissie-Meijer, 2004) werd het toenmalige Kabinet geadviseerd over economische activiteiten in het Waddengebied, waaronder gaswinning. Naar aanleiding van dit rapport besloot het Kabinet tot een additionele investering van circa € 800 miljoen in de ecologie en economie van de Waddenzee en het Waddengebied. Hiertoe is het Waddenfonds opgericht. De vier (nevenschikkende) hoofddoelstellingen van het Waddenfonds zijn:²

Het Waddenfonds heeft ten doel de subsidiëring van activiteiten, anders dan reguliere investeringen of beheers- of onderhoudswerken, die gericht zijn op of bijdragen aan:

- 1. het vergroten en versterken van de natuur- en landschapswaarden van het waddengebied;*
- 2. het verminderen of wegnemen van externe bedreigingen van de natuurlijke rijkdom van de Waddenzee;*
- 3. een duurzame economische ontwikkeling in het waddengebied dan wel gericht zijn op een substantiële transitie naar een duurzame energiehuishouding in het waddengebied en de direct aangrenzende gebieden;*
- 4. het ontwikkelen van een duurzame kennishuishouding ten aanzien van het waddengebied.*

Nadat in de jaren 2008-2010 drie projecttenders zijn uitgevoerd, heeft het Rijk het Waddenfonds per 1 januari 2012 gedecentraliseerd aan de provincies Fryslân, Groningen en Noord-Holland.³ Bij de besteding van Waddenfondsgelden wordt programmatisch gewerkt, teneinde samenhang en verbinding tussen de verschillende initiatieven en projecten te creëren. In het bestuursakkoord is vastgelegd dat de drie Waddenprovincies in gezamenlijkheid beschikken over de Waddenfondsgelden en dat wordt vastgehouden aan de gelijke verdeling van middelen tussen duurzame economie en ecologie, aan het einde van de looptijd van het Waddenfonds (2026). De uitvoering van het Waddenfonds is in handen van de gemeenschappelijke regeling Waddenfonds, die haar eigen algemeen en dagelijks bestuur kent.

---

² Bron: Wet op het Waddenfonds. Hoewel deze wet inmiddels is ingetrokken, zijn deze hoofddoelstellingen van het Waddenfonds in het Bestuursakkoord Decentralisatie Waddenfonds gehandhaafd, alsmede de beoogde evenwichtige verdeling van de Waddenfondsgelden tussen de thema's economie en ecologie.

³ Zoals vastgelegd in het Bestuursakkoord Decentralisatie Waddenfonds d.d. 14 september 2011

2. Fysieke en ecologische kwaliteiten versterken en beleven

Het Waddengebied kent een rijk watersysteem met bijzondere natuurwaarden en een open landschap met cultuurhistorische, aardkundige en archeologische waarden. De eerste hoofddoelstelling binnen het Waddengebied is het duurzaam behouden en versterken van deze fysieke en ecologische waarden. Dat doen wij vanwege het belang van deze waarden voor de mens, maar ook vanwege de intrinsieke waarde van natuur en landschap. Voorrang voor de natuur met menselijk medegebruik blijft hierbij het uitgangspunt voor de Waddenzee. Verbetering van het ecologisch systeem van de Waddenzee en behoud van de natuur-, landschappelijke en cultuurhistorische waarden op het vasteland en de eilanden zijn onze 'stippen aan de horizon'. Om de toekomst klimaatbestendig tegemoet te treden zetten wij stevig in op kustveiligheid en zoetwatervoorziening. Ten slotte willen wij dat bewoners en bezoekers de fysieke en ecologische kwaliteiten van het Waddengebied kunnen beleven.

2.1 Natuur, landschap en cultuurhistorie

Vertrekpunt

Door het gehele Waddengebied zien we een grote verscheidenheid van natuurlijke en landschappelijke structuren, zoals zandplaten en kwelders, strand, duinen en bossen. Vanwege haar bijzondere natuurlijke kenmerken heeft de Waddenzee in 2009 de status van UNESCO Werelderfgoed gekregen. Dat plaatst de Waddenzee op gelijke hoogte met het Great Barrier Reef, het Amazonegebied en de Grand Canyon: gebieden die wereldwijd vermaard zijn.

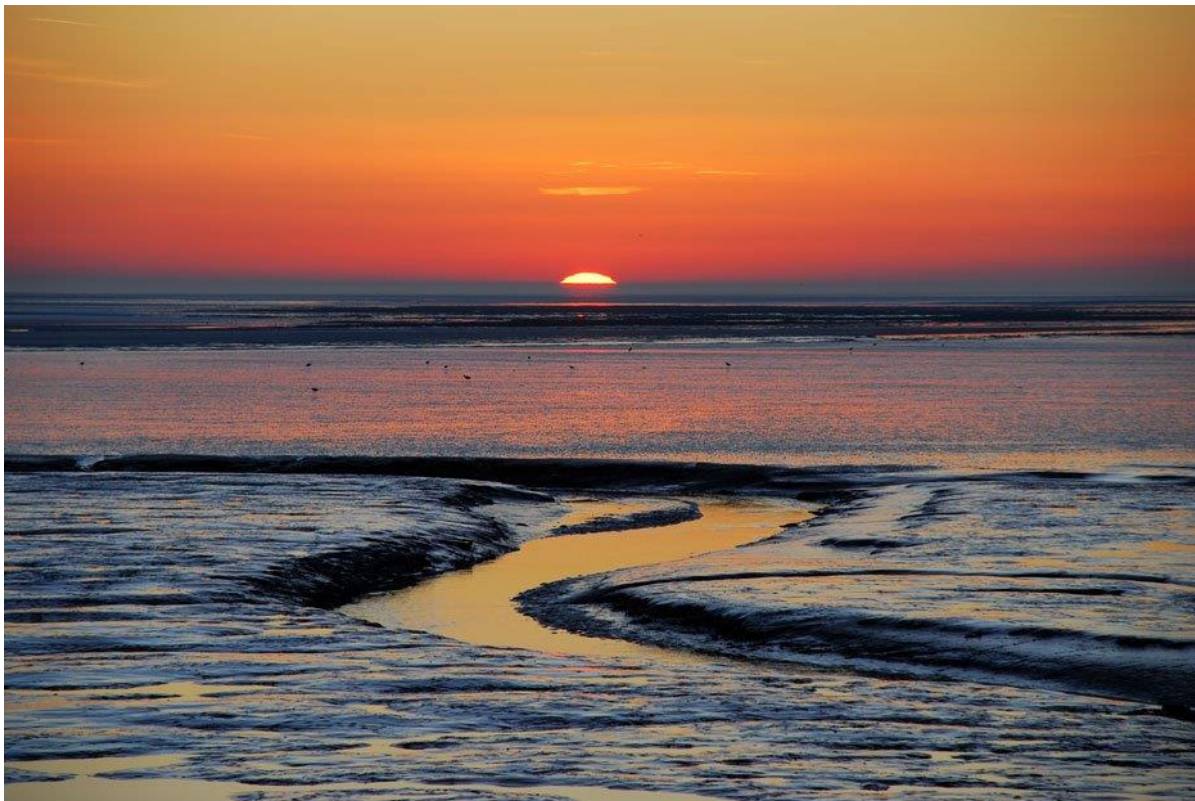

Foto 2: Zonsondergang op het Wad, bron: provincie Groningen

De Waddenzee is het grootste ononderbroken systeem van zand- en slikplaten ter wereld, met een grotendeels ongestoorde natuurlijke dynamiek. De wonderlijk gevarieerde natuur op de grens van land en water is van levensbelang voor zeldzame planten en dieren en vormt een ecosysteem dat een grote voedselrijkdom voortbrengt. Hierdoor is de Waddenzee ook een belangrijk voedsel-, paai- en kraamgebied voor vis, schelpdieren en weekdieren en internationaal van grote betekenis als pleisterplaats, rui- en overwinteringsgebied voor miljoenen trekvogels. In 2012 zijn, vooral in de oostelijke Waddenzee, voor het eerst sinds 2005, weer veel nieuwe zaadbanken met jonge mossels ontstaan. De openheid, relatieve rust en leegte van de Waddenzee maakt de beleving van dit natuurgebied compleet. Ook de aardkundige waarden, elementen in het landschap die ons iets vertellen over de natuurlijke ontstaanswijze van een gebied, zijn het beschermen waard. Onder de oppervlakte liggen belangrijke cultuurhistorische schatten: het maritiem erfgoed. De scheepswrakken onder het water vertellen een geschiedenis van vele eeuwen zeevaart. Het maritiem verleden en de beschermde dorpsgezichten bieden veel stof voor zichtbare en beleefbare verhalen.

Foto 3 Tuunwallen en Den Hoorn, bron: Anne Lenis, Provincie Noord-Holland

Kenmerkend aan de eilanden is dat op een relatief kleine oppervlakte, een grote afwisseling van reliëf en schaal te vinden is. Het landschap is afwisselend grootschalig open, halfopen of juist besloten en kenmerkt zich door duisternis en stilte. Het totale scala aan gradiënten is belangrijk, van het strand, via duinen, binnenduintrand, polders tot aan de wadkust. Karakteristiek is ook de afwisseling in het duingebied met cultuuringrepen zoals bossen, stuifdijken, (wei)landjes, bunkers (Atlantik Wall) en recreatiewoningen. Van cultuurhistorisch belang zijn de typische eilander karakteristieke eigenschappen als havens, dijksysteem, karakteristieke dorpen, soort bebouwing, polders, eendenkooien,

en wegen. Speciaal is ook de ruimtelijke uiting van het maritiem verleden, te zien in onder andere havens, bakens, vuurtorens en dorpen met maritieme monumenten.

Een strakke lijn in het landschap met monumentale beschermde onderdelen, zoals de sluiscomplexen, is de Afsluitdijk. De Afsluitdijk heeft gezorgd voor veiligheid, maar door het opdelen van de zee die voorheen tot Kampen, Harderwijk en Medemblik liep, is ook een sterke verandering in het Wad opgetreden (verloop van de slenken) en een breuk in/verstoring van het ecologisch systeem ontstaan. Hierdoor zijn de vispopulaties van de Waddenzee en het IJsselmeer verarmd. Dit heeft vooral een negatief effect gehad op vliegende trekvogels, zoals sterns, zaagbekken en lepelaars, voor wie de Waddenzee en het IJsselmeer essentiële 'tankstations' zijn op hun migratieroutes.

Foto 4: Landschap langs een dijk, bron: provincie Groningen

Het rijke en gevarieerde kleigebied van de Waddenkust is één van de oudste cultuurlandschappen van Noordwest-Europa. Als grensgebied tussen open zee en land draagt het de sporen van de eeuwenlange strijd van de bewoners tegen de zee. Dit heeft geleid tot een bijzonder palet van natuurlijke, landschappelijke en cultuurhistorische elementen zoals (slaper)dijken, terpen of wierden, landbouwpolders en waterlopen, vroege nederzettingen, beschermde stads- en dorpsgezichten, karakteristieke bebouwing zoals kerken, boerderijen, stinzen en borgen, waterstaatkundige gebouwen, zui-velvfabrieken en romano-gothische kerkjes. Het palet is enorm divers. De aardkundige waarden, zoals de kwelderwallen en de restanten van de oude slenken en prielen, vertellen over de natuurlijke ontstaanswijze van het gebied. Plaatselijk zijn bijzondere verkavelingsstructuren te vinden (mozaïek-, radiair- en strengenverkaveling).

De bescherming van de waarden van het Waddengebied is goed geborgd in bestaande wetgeving, regelingen en internationale afspraken. De Waddenzee, delen van de eilanden, de Waddenzeekust en de Noordzeekust, zijn onderdeel van het Europese Natura2000-netwerk, de Ecologische Hoofdstructuur en herbergen verschillende Nationale Parken (Schiermonnikoog, Lauwersmeer en Duinen van Texel). En ook de PKB Derde Nota Waddenzee, waarin de duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap voorop staat. In de Natura2000-beheerplannen wordt de strategie uitgewerkt om de instandhoudingsdoelen van beschermde soorten en habitats te bereiken. Daarnaast worden de mogelijkheden bepaald voor menselijk medegebruik van deze natuurgebieden. De noodzaak om ruimte te bieden voor zowel natuur als recreatie, blijkt uit de aanwezigheid van enkele “hotspots” op de Waddenzee; waar kwetsbare ecologische waarden en economische activiteiten (bijvoorbeeld vaarrecreatie) samen komen.

Foto 5: Natuur Terschelling, bron: Annelies Ruesink, provincie Fryslân

Maatwerk is een vereiste voor een evenwichtige ontwikkeling van ecologie en economie op deze locaties. Voorts werken de overheden aan verbetering van de kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater, inclusief de Waddenzee om in 2015 de doelen van de Kaderrichtlijn Water te realiseren. In internationale context heeft Nederland voor de bescherming van het Waddengebied, met Duitsland en Denemarken afspraken gemaakt, over de gezamenlijke doelen voor een zoveel mogelijk ongestoorde dynamiek van het ecosysteem. De bescherming van landschap en cultuurhistorie en de gezamenlijke maatregelen voor kustbescherming zijn eveneens trilateraal vastgelegd. Het behouden en ontwikkelen van cultureel erfgoed staat daarbij in de aandacht met oog op de verwachte toenevende leegstand.

Klimaatveranderingen zullen gevolgen hebben voor het Waddengebied. De voortgaande verzilting leidt tot problemen (zie ook de paragrafen 2.2 en 3.1), maar biedt ook kansen voor nieuwe zoet-zoutovergangen. Veel andere effecten van klimaatverandering zijn nog ongewis, zoals de gevolgen van aanslibbing en/of aanzanding. Ook het menselijk gebruik zorgt voor uitdagingen. Nu reeds staan de fysieke en ecologische waarden van de Waddenzee en de eilanden onder druk door de optelsom van belastende vormen van scheepvaart en visserij, toerisme en recreatie, bedijkingen, inpoldering, havenontwikkeling en industrialisatie. De functie van de Waddenzee in het internationale ecosysteem dreigt hieronder te lijden.

Het ecosysteem van de Eems-Dollard, één van de laatste open estuaria in Nederland, is hiervoor illustratief. Het gebied herbergt belangrijke natuurwaarden, maar is gedegradeerd door een sterk kunstmatige morfologie, de hoge mate van troebelheid en langdurige zuurstofloze periodes in de Duitse delen. Bovendien is er vanuit de Waddenzee sprake van een zeer beperkte ecologische verbinding met het achterland. Dit is inmiddels erkend en overheden en andere partijen zijn het gesprek aangegaan over mogelijkheden voor duurzame ontwikkeling. Om die reden is een gebiedsgerichte benadering vanuit sociale, economische en ecologische duurzaamheid voor de Eems-Dollard zeer wenselijk. Het toont ook hoe vanuit een situatie als deze, partijen elkaar vinden om samen tot oplossingen komen. Het programma *Naar een Rijke Waddenzee* heeft het Eems-Dollard estuarium als specifiek thema.

Foto 6: Eemshaven, bron: provincie Groningen

Stip aan de horizon

Wij willen zeer zorgvuldig omgaan met de grote variëteit aan natuurlijke, landschappelijke en cultuurhistorische waarden, die in belangrijke mate de ontwikkelingsruimte voor andere functies bepalen. Dit ervaren wij, met het Rijk, als onze gedeelde verantwoordelijkheid.⁴ Tegelijkertijd waarderen wij het vermogen en de wens van bewoners om zelf een steeds grotere verantwoordelijkheid te nemen. Onze 'stip aan de horizon' is dat de Waddenzee in 2030 vanuit ecologisch oogpunt optimaal functioneert en de ecologische verbindingen (inclusief vismigratie) zo veel mogelijk zijn hersteld. Het programma *Naar een Rijke Waddenzee* blijft ons uitgangspunt, ook om de Waddenzee te vrijwaren van externe bedreigingen.⁵ In 2030 zijn de waterkwaliteit en -helderheid verbeterd, de stikstofdepositie is verminderd, dynamische processen in de duinen en de kwelders zijn hersteld, er zijn nieuwe mosselbanken en zeegrasvelden en een evenwichtige flora en fauna, met minder bodemverstoring. Zodoende kunnen wij in 2030 trots zijn op de gecontinueerde status van de Waddenzee als UNESCO Werelderfgoed.

Landschapswaarden (rust, stilte, duisternis en ruimte) en cultuurhistorische waarden hebben een hoge kwaliteit en hebben impulsen gekregen. Daarnaast krijgen landschap en cultuurhistorie, naast natuurwaarden, ook meer aandacht bij nieuwe ontwikkelingen. Landschap en cultuurhistorie worden benut als economische factor, zoals voor toerisme en recreatie en als vestigingsfactor voor bedrijven en bewoners. Het vroegtijdig betrekken van bewoners, ondernemers en andere belanghebbenden bij ontwikkelingen zorgt ervoor dat de bescherming van deze waarden een gedeelde verantwoordelijkheid wordt. Ruimtelijke ontwikkelingen, onder andere in het licht van de versterking van de kustveiligheid, zijn op een duurzame manier ingepast. Hierbij is oog voor het behoud en de versterking van de samenhang in het Waddenlandschap, met kwelderruggen, maren, wierden en terpen, dijken, dijkcoupures, boerenplaatsen en eendenkooien. Specifiek voor de Waddenkust ligt er een grote uitdaging om de overgang tussen land en water meer vloeiend vorm te geven, zowel ten gunste van de natuur als ter versterking van de mogelijkheden voor recreatie en toerisme. Dit is één van de manieren om de beleving van het Waddengebied te versterken en het bewustzijn over de kwaliteiten van dit kwetsbare en unieke gebied te vergroten. Het besef dat een gezond ecosysteem diensten biedt ten gunste van mens en maatschappij, ook in economisch opzicht, is gemeengoed en uitgangspunt voor elke ontwikkeling. Samenwerking, een gezamenlijke visie op gastheerschap, promotie van het Waddengebied als entiteit en kennisontwikkeling en -overdracht vormen de basis.

---

4 De UNESCO Werelderfgoedgebieden zijn geborgd in het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (Barro). De kwaliteiten van de Waddenzee zijn onder andere vastgelegd in de PKB Derde Nota Waddenzee. Op de Noordzee en het IJsselmeer is het Nationaal Waterplan van toepassing.

5 Het programma *Naar een Rijke Waddenzee* is in 2010 gestart, in opdracht van de toenmalige minister van LNV en het Regiecollege Waddenzee, met als belangrijkste doel om bestaande natuurherstelplannen voor de Waddenzee te versnellen en ten uitvoer te brengen. Voor de rijke Waddenzee in 2030 zijn vijf ecologische piketpalen uitgezet: 1) Er is schoon en helder (genoeg) water, 2) Het voedselweb is in evenwicht, 3) Er is een grootschalige aanwezigheid van biobouwers, zoals mosselbanken, sabellariariffen en zeegrasvelden, 4) De Waddenzee is een veilige plek voor bewoners en gebruikers, 5) De Waddenzee is optimaal ingebed in de internationale keten van wetlands. Om dit doel te bereiken is een aantal acties benoemd, zoals het versnellen, bundelen en richting geven van bestaande initiatieven gericht op een Rijke Waddenzee; het ontwikkelen van nieuwe projecten en maatregelen om het natuurherstel een impuls te geven; het faciliteren van coalities gericht op kansrijke natuurontwikkelingen in combinatie met een duurzaam gebruik van het gebied en het realiseren van kansen voor financiering van projecten.

Speerpunten

Onze speerpunten voor de komende vijf tot tien jaar, zijn de volgende:

1. Verder uitvoering geven aan de doelstellingen van het programma Naar een Rijke Waddenzee en het vergroten van het bewustzijn over de waarden en kwetsbaarheden van het unieke ecosysteem van het Waddengebied
2. Herstel van de natuurlijke dynamiek in de duinen en kwelders in het Waddengebied en de aanleg van ecologische verbindingen, welke natuurlijke processen zoals vismigratie mogelijk maken.
3. Het realiseren van meer geleidelijke overgangen tussen land en water, zowel ten dienste van de natuur- en landschapswaarden, als van de (recreatieve) beleving van het Waddengebied.
4. Het uitwerken van een duidelijke visie over de gezamenlijkheid in het beheer van de Waddenzee. Het Rijk is primair verantwoordelijk en wij verwachten dat het Rijk hiertoe binnen de Beheerraad het initiatief zal nemen. Het Rijk heeft de provincies uitgenodigd om mee te denken over de toekomst van het beheer.
5. Beschermen, optimaliseren, economisch benutten en beleven van de landschappelijke en cultuurhistorische waarden van het Waddengebied, per deelgebied (zee, inclusief maritiem erfgoed, eilanden en kust) door behoud, versterking en (digitale) ontsluiting ervan.

2.2 Water

Vertrekpunt

Water is essentieel voor de kracht van het Waddengebied. De Waddenzee met haar getijden en zee-stromingen, het Wad met zijn kwelders en de kustlijn, het waterrijke achterland met zijn meren, sloten en vaarten: ze zijn bepalend voor de identiteit van het gebied en dragen bij aan de aantrekkings-

Foto 7, Golven op de kust, bron: provincie Groningen

kracht ervan. Een robuust en veerkrachtig watersysteem is van groot belang voor het behoud en de ontwikkeling van de natuurwaarden in het Waddengebied. Daarnaast maken de grote mogelijkheden voor watersport de Wadden tot een aantrekkelijk recreatiegebied en hebben ze een impuls gegeven aan de toeristische sector. Naast alle goeds dat het water ons brengt, zorgt het ook voor bedreigingen. Als gevolg van klimaatverandering wordt de komende decennia een verdere zeespiegelstijging verwacht. In combinatie met bodemdaling leidt dit tot een extra opgave voor de kustveiligheid. Daarnaast kwelt in de toekomst nog meer zout water op, waardoor er in sommige delen van het Waddengebied verzilting is. Dit zal in de toekomst zeer waarschijnlijk verder toenemen en kan een belemmering vormen voor de agrarische sector op de Waddeneilanden en in de kustgebieden. Tegelijkertijd biedt verdere verzilting ook kansen voor bijvoorbeeld nieuwe (niche-)teelten en streekproducten, het creëren van ecologisch waardevolle zoet-zout overgangen en de *biobased economy*.

Foto 8: De Slufter, Texel, bron: Anne Lenis provincie Noord-Holland

De klimaatverandering zorgt ook voor onzekerheid over de toekomst van de Waddenzee zelf. Het Deltaprogramma Kust en het Deltaprogramma Waddengebied trekken hierin samen op. Het benutten van de natuur bij het vergroten van de kustveiligheid, zoals het toepassen van *building with nature* bij harde zeekeringen, vindt steeds breder gehoor. Dit principe kan toegepast worden bij een groot deel van de zeedijken aan de Wadkant van de eilanden en bij de vastelandsdijken van de Waddenprovincies. Hierdoor ontstaan ook kansen voor verdere ontwikkeling van natuur en recreatievoorzieningen en kunnen de dijken als cultureel-landschappelijk element benut worden. De kwaliteit van het water is voor het ecologisch systeem ook van groot belang. Door uitvoering van maatregelen op grond van de Europese Kaderrichtlijn Water moet de kwaliteit van het oppervlakte-

en grondwater in 2015 op orde zijn. Dat geldt ook voor de kwaliteit van het leefgebied van planten en dieren in en om het water. Rijkswaterstaat voert projecten uit voor vismigratie en kwelderherstel of medefinanciert deze, samen met provincies. Door langere perioden van droogte en piekmomenten met juist veel neerslag, ontstaan zowel watertekorten als -overschotten. Dit leidt tot de noodzaak van voldoende ruimte voor waterberging. Tegelijkertijd worden we geconfronteerd met verdroging, die in het duingebied en op de Waddeneilanden problemen oplevert voor plant- en diersoorten die afhankelijk zijn van een nat of vochtig milieu.

De watervoorziening in het Waddengebied is hierdoor een permanent aandachtspunt. Bij de drinkwatervoorziening op de eilanden staat zelfvoorzienendheid hoog in het vaandel. De eilanden willen die zelfvoorzienendheid realiseren door uitsluitend gebruik te maken van hun eigen water. Dat vereist een innovatieve aanpak, zeker gezien de wens tot economische groei, van bijvoorbeeld de recreatieve en toeristische sector. Door een almaar stijgende vraag naar drinkwater kan immers de natuurlijke zoetwatervoorraad uitgeput raken.

Stip aan de horizon

In 2030 is het Waddengebied nog steeds een veilige plaats om te wonen, doordat de benodigde dijkversterkingen zijn gerealiseerd. Rijkswaterstaat en de waterschappen staan hiervoor aan de lat. Dijkversterkingen gebeuren zoveel mogelijk in combinatie met andere functies, zoals natuur- en landschapsontwikkeling (*building with nature*), recreatie en behoud van cultuurhistorisch erfgoed. Doordat voldoende waterbergingslocaties beschikbaar zijn, is de robuustheid van het watersysteem vergroot en het risico op wateroverlast verkleind. Voorts is de natuurlijke dynamiek van het watersysteem in het Waddengebied grotendeels hersteld. Op het vasteland en op de eilanden is sprake van een duurzaam peilbeheer en nemen wij, samen met de waterschappen, hydrologische maatregelen die aansluiten bij verschillende vormen van grondgebruik. Hierbij wordt specifieke aandacht gegeven

Foto 9, Natte duinvallei, bron: provincie Fryslân.

aan het tegengaan van verzilting, verdroging en natuurontwikkeling. Het watersysteem is zodanig dat de flora en fauna, de agrarische sector en de industrie zich in het Waddengebied zich goed kunnen ontwikkelen en de zoetwatervoorziening gegarandeerd is.

Speerpunten

Onze speerpunten voor de komende vijf tot tien jaar, zijn de volgende:

1. Gegarandeerde kustveiligheid, waar bij de aanpak van de waterkeringen zoveel mogelijk naar combinaties wordt gezocht met andere functies. Bij investeringen in zeekeringen wordt gezocht naar nieuwe dijkvormen (zoals versterking van buitendijkse zeekeringen en meerlaagse kustveiligheid), dynamische ontwikkeling van de zandige kust (*wash-overs*) en de inrichting van natuurvriendelijke oevers.
2. Borging van de zoetwatervoorziening ten behoeve van:
  - a. de agrarische sector (tegengaan verzilting), onder andere door de inrichting van zwak brakke sloten, maar ook het efficiënter benutten van zoetwater;
  - b. drinkwater. Op de Waddeneilanden zetten we in op innovatieve oplossingen en investeringen in duurzame zelfvoorziening. We voeren pilots zoetwatervoorziening uit;
  - c. de industrie. Met cascadering en het efficiënter benutten van waterstromen kunnen belangrijke stappen in de zoetwatervoorziening worden gezet.

3. Perspectief voor economische dragers

Onze tweede hoofddoelstelling is het bieden van ruimte voor (sociaal-)economische ontwikkeling, wonen, werken, recreatie en innovatie in het Waddengebied. Het Waddengebied wordt volop benut door mensen die het gebied bewonen en bezoeken. Dat gebeurt op verschillende manieren: groot-schalig of kleinschalig, duurzaam of nog niet, en vanuit diverse sectoren zoals landbouw, visserij, recreatie en toerisme, havens en industrie, delfstoffenwinning en energievoorziening. Door deze activiteiten blijft het Waddengebied een dynamische regio. Menselijke activiteiten en economische ontwikkeling dienen steeds in overeenstemming te zijn met behoud en ontwikkeling van de fysieke en ecologische kwaliteiten van de Waddenzee als Werelderfgoed en een aantrekkelijke, gezonde en groene leefomgeving op de eilanden en het vasteland. Kortom, een duurzame ontwikkeling.

3.1 Agrarische sector

Vertrekpunt

Het agrarische landschap is kenmerkend voor de identiteit van het Waddengebied en de agrarische sector is een belangrijke economische drager in het gebied. De sector heeft een gevarieerde structuur: men vindt relatief grote gespecialiseerde akkerbouw- en melkveehouderijbedrijven in vooral het kustgebied, bollenteelt in de Kop van Noord-Holland en glastuinbouw in de Wieringermeer en nabij Sexbierum/Berlikum. De agrarische bedrijven op de eilanden en Wieringen zijn veelal multifunctioneel, kleinschaliger en meer verbonden met natuur, zorg, recreatie en toerisme.

Foto 10: Aardappels rooien Oosternijkerk, bron: LTO-Noord

De kracht van de landbouw in het Waddengebied is gelegen in goede klimatologische omstandigheden (zonuren en zilte wind), rijke zeekleigronden en een goede waterhuishouding, optimaal ingerichte en verkavelde percelen, een kennisintensieve en hoogwaardige productiewijze en goed geoutilleerde toeleverings- en verwerkingsbedrijven. Hierdoor horen veel agrarische bedrijven bij de top van Nederland en heeft de sector een sterke internationale concurrentiepositie, vooral op het gebied van pootaardappelen, bollenteelt en melkveehouderij.

Er zijn ook uitdagingen. Bij verdere zeespiegelstijging, bodemdaling en langere droge perioden zal de agrarische sector hinder ondervinden van verzilting door zoute kwel. Op de Waddeneilanden zijn de kansen voor efficiëntieverbetering van de bedrijfsvoering beperkt door de matige logistiek en fysieke inrichting. De ligging van de landbouwbedrijven tussen kwetsbare natuurgebieden benadrukt het belang van de verdere verduurzaming van de landbouw. Daar tegenover staan echter goede kansen voor verdere verbreding naar andere economische activiteiten, agrarisch natuurbeheer en nicheproducten, zeker wanneer dit wordt gezien in combinatie met de recreatief-toeristische aantrekkingskracht van de eilanden.

Foto 11: Schapen op Texel, bron: Anne Lenis, provincie Noord-Holland

De hervorming van het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) zal ertoe leiden dat vooral in de melkveehouderij de inkomenssubsidies (bedrijfstoelagen) teruglopen. Deze druk op het bedrijfsinkomen, in combinatie met het afschaffen van de melkquota in 2015, kan voor kleinere ondernemers een aanleiding vormen het bedrijf te beëindigen. Hierdoor ontstaan kansen voor andere bedrijven om uit te breiden. Ook om deze reden valt te verwachten dat (kleinere) ondernemers zich

op verbreding van de bedrijfsactiviteiten zullen richten. Daarnaast is er een belangrijke opgave vanuit de Kaderrichtlijn Water om de nutriënten in het oppervlaktewater en de afwenteling op de Wadden, te verminderen.

Stip aan de horizon

In 2030 is binnen de agrarische sector duurzaamheid een vanzelfsprekend uitgangspunt voor alle activiteiten en heeft de sector nog steeds een belangrijke toegevoegde waarde voor de economische vitaliteit in de regio. Het Waddengebied heeft haar voorname reputatie en exportpositie versterkt op het gebied van (kennis en technologie over) de veehouderij en teelten met een hoge toegevoegde waarde, zoals uitgangsmateriaal, pootgoed en aquacultuur. Kansen vanuit het perspectief van de *biobased economy* worden benut; er wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van gewassen en reststromen om bruikbare grondstoffen te maken voor voeding, medicijnen, chemicaliën, veevoer, materialen en energie. Dit geldt ook voor de kansen die de teelt van nieuwe gewassen en lucratieve nicheproducten (sojavervangers, algen, zilte teelten en nieuwe *non-food* gewassen) bieden. Samenwerking tussen agrarische bedrijven en met andere sectoren vindt onder meer plaats op enkele agribusiness-parken, waar grondstoffen, landbouwproducten en reststromen opgeslagen en verwerkt worden. Hierdoor is sprake van efficiënter ruimtegebruik, minder transportbewegingen en het sluiten van kringlopen. De agribusinessparken zijn op een goede manier ruimtelijk ingepast. Ten slotte is de ontwikkeling van de agrarische sector steeds gekoppeld aan de belangrijke rol van agrariërs als beheerders van het landschap. Hierbij zijn agrarische natuur- en landschapswaarden, zoals weidevogelbescherming, ganzenopvang en landschapselementen, versterkt. De doelen voor de Kaderrichtlijn water en Natura2000 zijn gerealiseerd en er is sprake van een robuust waterbeheersysteem, waardoor de risico's voor verzilting aanvaardbaar zijn, respectievelijk de economische kansen voor zilte landbouw zijn benut.

Speerpunten

Onze speerpunten voor de komende vijf tot tien jaar, zijn de volgende:

1. Versterking van de economische functie van de agrarische sector. Deze versterking richt zich op het stimuleren van:
  - a. innovatie en investeringen gericht op efficiënte, kennisintensieve en duurzame productiewijzen. Hierbij ligt de nadruk op het tegengaan van verzilting, dan wel de kansen van verzilting benutten, slim omgaan met zoetwater, onderzoek en pilots naar economisch perspectiefvolle business cases en aquacultuur;
  - b. samenwerking tussen landbouwbedrijven en met andere sectoren, gericht op de verduurzaming van de landbouw, de verbreding naar niet-agrarische sectoren en *biobased economy*. Om de kansen voor synergie te benutten is het gewenst om aan te sluiten bij het topsectorenbeleid en het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid;
  - c. diversificatie van de agrarische productie zoals multipurpose productie, streekproducten, nichemarkten en biologische landbouw. Het optimaliseren van kringlopen, zodat, vooral tussen de Waddeneilanden en het vasteland, de transportbewegingen kunnen worden verminderd;

- d. verbreding naar niet-agrarische activiteiten zoals toerisme en recreatie, zorg, educatie en onderzoek.
2. Verduurzaming van de landbouw. Het gaat daarbij vooral om maatregelen voor de verbetering van kwaliteit van grond- en oppervlaktewater, efficiënter omgaan met zoetwater, de versterking van natuur- en landschapswaarden, reductie van CO₂-uitstoot, vermindering van energiegebruik en verduurzaming van de energievoorziening. Maatregelen kunnen betrekking hebben op de Nitraatrichtlijn, KRW- en Natura2000-doelen zoals de (versnelde) vermindering van gebruik en de emissie van nutriënten, stikstof en gewasbeschermingsmiddelen, bescherming van weidevogels, behoud van karakteristieke landschapselementen en maatregelen om tot een duurzame energiehuishouding te komen.
3. Garanderen van goede landschappelijke inpassing en ruimtelijke kwaliteit van agrarische bedrijven, in samenhang met locatiebeleid en de eventuele verbreding ervan en agribusiness-parken.

3.2 Visserij

Vertrekpunt

In de Waddenzee vinden verschillende vormen van beroepsmatige visserij plaats. Er wordt gevist op garnalen, mossels, kokkels, oesters en op kleinere schaal op harder, zeebaars, en spiering. Ook zijn er recreatieve vormen van visserij (gebruik van stand want en handmatig rapen van schelpdieren voor eigen gebruik). De visserij en aanverwante activiteiten vormen een economische sector van betekenis, die zich concentreert rond de visserijhavens van Lauwersoog/Zoutkamp, Harlingen, Den Oever/Wieringen en Den Helder. In de haven van Lauwersoog liggen wekelijks 125 tot 150 vissersschepen en de plaatselijke visafslag is de grootste in Noordwest-Europa voor garnalen. Harlingen biedt de Urker vissers hun tweede thuishaven, omdat de haven vanaf de Noordzee vrij bereikbaar is. Tong, schol, schelvis en kabeljauw vormen het grootste deel van de aanvoer op de Harlinger visafslag. Den Helder herbergt een moderne vissersvloot met vijftien schepen en een visafslag waar Nederlandse, Duitse, Deense, Noorse, Britse en Belgische vissersschepen hun vis aanvoeren. Den Oever heeft een eigen vloot van ongeveer 35 schepen, die voornamelijk is gericht op garnalen- en twinrigvisserij.⁶ De mosselvisserij is in Zeeuwse handen en over de ontwikkeling ervan zijn afspraken gemaakt.⁷ De mechanische kokkelvisserij is inmiddels verboden en met middelen uit het Waddenfonds uitgekocht. Ook met de handkokkelsector zijn meerjarenafspraken gemaakt. Voor de garnalensector is een transitieprogramma in voorbereiding.

---

⁶ Een alternatief voor boomkorvisserij, waarbij twee horizontaal aan elkaar verbonden kuilnetten achter het schip worden voortgetrokken.

⁷ Convenant transitie mosselsector en natuurherstel Waddenzee, 2008

Foto 12 Vissersboot op het Wad, bron: provincie Groningen

Nieuwe maatregelen voor bescherming van natuurwaarden op zee en in de zeebodem brengen verdere beperkingen voor de visserij met zich mee. Hierdoor, en door transitieopgaven, windmolenparken op zee en intensivering van de scheepvaart wordt de ruimte voor de visserij beperkt. In de gebieden waar de visserij blijft, zijn het terugdringen van bodemberoering en bijvangst belangrijke opgaven. Voor de visserij is er alleen toekomst als er duurzaam gevist wordt, zodat visbestanden duurzaam op peil blijven. Er is geen sprake van een groeisector, maar van een sector die perspectief geboden moet worden om de transitie naar duurzame visserij vorm te geven. Daarnaast kunnen de vissersvlooten blijven zorgen voor de sfeer die de aantrekkingskracht van de havenplaatsen versterkt. De levendigheid in de visserijhavens en de directe aanwezigheid van de Waddenzee ('zien, ruiken en proeven') kan bijdragen aan een groei van bezoek door recreanten en toeristen. Positief is dat de economische verduurzaming van de sector op gang komt. De Blue Ports Noord-West Nederland en Lauwersoog jagen innovatie aan en stimuleren samenwerking binnen de sector, met kennisinstellingen en overheden, om zo verduurzaming een zet in de rug te geven. Zo worden technieken ontwikkeld voor bijvangstvermindering en toepassing van alternatieve brandstoffen, zoals vloeibaar gas.

Stip aan de horizon

In 2030 wordt de Waddenzee benut voor diverse vormen van duurzame visserij. Er heeft zich een rijke en gevarieerde visstand ontwikkeld, zoals onder andere aangegeven in de *Brede visie op duurzame visserij* en het programma *Naar een Rijke Waddenzee*.⁸ Er is een visserijsector die zich ken-

---

⁸ De *Brede visie op duurzame visserij* (2010) is opgesteld door vertegenwoordigers uit de visserijsector, natuurorganisaties en overheden. Volgens deze visie betekent een duurzame visserij in de Waddenzee dat de beroepsvisserij in 2020 in opereert in balans met de natuur, maar ook in maatschappelijk, sociaal en economisch opzicht duurzaam is. De visie streeft naar nieuwe initiatieven naast het ingezette beleid (Convenant transitie mosselsector, Natuurherstelplan Waddenzee, verduurzaming garnalenvisserij en Beheerplan Natura 2000).

markt door variatie, specialisatie en verschillende soorten visserijbedrijven en een hoogwaardig product levert. Door het gebruik van nieuwe visserijtechnieken, schone brandstoffen en zoneringsmaatregelen lijden de (bodem)flora en -fauna van de Waddenzee niet onder de visserij. Voor de bodemberoerende mossel- en garnalenvisserij zijn transitieprogramma's uitgevoerd, bijvangst komen nauwelijks meer voor en alle visserij is gecertificeerd duurzaam waardoor visbestanden zich hebben kunnen herstellen. Doordat een belangrijk deel van de vloot geschikt is voor *multi-purpose* gebruik, kunnen vissers snel inspelen op het wisselende visaanbod, marktkansen en seizoenswerkgelegenheid in andere sectoren. De logistiek en faciliteiten in de visserijhavens zijn goed geëquipeerd voor de verschillende vormen van innovatieve en duurzame visserij. Er is efficiënte samenwerking in de visserijketen en er zijn sterk ontwikkelde lokale afzet- en nichemarkten. De visserijhavens zijn recreatieve trekpleisters langs het werelderfgoed de Waddenzee.

Foto 13: Mosselzaadinvanginstallatie, bron: Anne Lenis, provincie Noord-Holland

Speerpunten

Onze speerpunten voor de komende vijf tot tien jaar, zijn de volgende:

1. De ontwikkeling van een gezonde, duurzame visserijsector, met bijzondere aandacht voor:
  - a. het bevorderen van investeringen in onderzoek en innovaties voor duurzame visserijtechnieken en het bevorderen van de toepassing hiervan. Maatregelen moeten bijdragen aan vermindering van de visserijdruk, natuurherstel of -ontwikkeling, mo-

---

Voorbeelden hiervan zijn: flexibilisering van de visserijvloot, aanpassing van visserijtechnieken, aanpassingen in logistiek rondom de visserij, en een integratie van visserij met andere activiteiten in de regio via nieuwe samenwerkingsverbanden.

- nitoring en energietransitie (door aanpassingen aan schepen, visserijtechnieken en –tuigage en schone brandstoffen);
- b. het onderzoeken van de mogelijkheden van flexibele visserijvergunningen;
  - c. de aanpassing van faciliteiten en logistiek in de visserijhavens en verbetering van de uitstraling van de visserijhavens, om ze daarmee aantrekkelijker te maken voor toeristen.
2. Regulering van de visserijdruk, zodat deze aansluit bij de draagkracht van de Waddenzee. Hoewel regulering van de visserij primair een verantwoordelijkheid is van de rijksoverheid, stimuleren we de ontwikkeling van omschakelplannen voor de visserij.
  3. Samenwerking in de visserijketen, bijvoorbeeld via de Blue Ports, integratie met andere activiteiten en het stimuleren dat vertegenwoordigers van de visserijsector, natuurorganisaties, kennisinstellingen, overheden en andere gebruikers van de Waddenzee gezamenlijk afspraken maken over een duurzame visserij en vangstrechtenbeheer (regionaal geregeld visserijbeheer).

3.3 Recreatie en toerisme

Vertrekpunt

Voor zowel Nederlandse recreanten als buitenlandse toeristen is het Waddengebied een aantrekkelijke bestemming voor dagtrips en meerdaags verblijf. De reden van het bezoek varieert enorm. Vooral de eilanden mogen zich verheugen in de belangstelling van natuurliefhebbers die op zoek zijn naar rust en ruimte, maar ook van families die er al generaties vakantie vieren. Grote evenementen zoals Oerol op Terschelling of de Ronde om Texel zorgen voor een grote toestroom van cultuur- en sportfans. De beleving van ‘zien, ruiken en proeven van het Wad’ kan het gebied steviger op de kaart te zetten en het draagvlak voor natuur- en landschapsbescherming vergroten. De status van UNESCO Werelderfgoed voor de Waddenzee geeft het gebied een extra troef om zich internationaal te profileren. De Waddenzee op zichzelf is ook een aantrekkelijke bestemming, waarbij de mogelijkheden voor watersport, wadlopen en droogvallen tot de verbeelding spreken.

Het Waddenkustgebied heeft een geheel ander karakter dan de eilanden. Het is een grotendeels door mensen gevormd landschap van ruimte en authenticiteit, met bijzondere dorpen en stadjes op terpen en wierden, zoals onder meer het landelijk bekende Franeker of Dokkum, maar ook het wat minder bekende Godlinze of Termunterzijl, en het voormalige eiland Wieringen. Een nog relatief onontdekte kant van Nederland, met kansen voor natuur-, cultuur- en zorgtoerisme. Ook de cultuurhistorische en landschappelijke identiteit van de havens en de vissersdorpen in het Waddengebied is van belang. Deze komen voort uit een lange geschiedenis waarvan nog veel elementen zichtbaar zijn. De Atlantikwall is internationaal een cultuurhistorisch fenomeen, dat zeker voor het gehele Waddengebied van belang is. Het Lauwersmeer vormt een aantrekkelijke recreatiebestemming op de grens van Fryslân en Groningen.

De verbindingen tussen de eilanden en de kust verdienen aandacht. Dat geldt ook voor de recreatieve structuur van fiets-, wandel- en vaarroutes in het kustgebied. Een goed voorbeeld is de gerealiseerde wandelstructuur via het project Waddenwandelen. De samenhang van het recreatief-toeristisch aanbod kan nog versterkt worden, waarbij UNESCO Werelderfgoed Waddenzee een verbindend element kan vormen bij het presenteren van de vele mogelijkheden van het hele Waddengebied, waardoor het gebied ook meer als geheel ervaren wordt. Dit is een belangrijke reden waarom in trilateraal verband de Toerisme Strategie Werelderfgoed ontwikkeld wordt, die begin 2014 op de trilaterale regeringsconferentie in Tønder, Denemarken zal worden vastgesteld.

De ambitie om meer recreanten en toeristen naar het Waddengebied – zowel naar de eilanden (in vooral het voor- en naseizoen) als het vasteland – te trekken en deze tot (meer) bestedingen te verleiden, brengt ook een verantwoordelijkheid met zich. Aanbieders van recreatieve en toeristische voorzieningen moeten blijven werken aan gastheerschap, kwaliteitsverbetering van voorzieningen (marktconformiteit) en marketing en promotie passend bij het karakter van elk van de bestemmin-

Foto 14 : Terschelling, eigendom foto: Waddenfederatie

gen. Deze noodzaak wordt ook versterkt door concurrentie en mondialisering van het toeristenverkeer, evenals de toenemende kracht van de consument via bijvoorbeeld beoordelingswebsites. Door de realisatie van recreatieve ‘poorten’ (plekken waar het intensieve dag- en verblijfstoerisme zich concentreert) met vernieuwende, publiekstrekkende voorzieningen, krijgt ook het kustgebied meer smoel. Bovendien zorgen de recreatieve poorten ervoor dat andere, meer kwetsbare plekken, met rust gelaten worden. Naast de poorten koesteren en versterken we ‘pareltjes’ van natuur, landschap, erfgoed en cultuurhistorie: karakteristieke dorpen en kleinschalige plekken, soms met een sterke historische identiteit, die niet gericht zijn op grote bezoekersaantallen.

Andere ontwikkelingen die aandacht verdienen zijn het vergroten van het aanbod van streek- en visserijproducten en culturele of sportieve manifestaties rond thema's als havens, maritiem erfgoed en de bruine vloot, en Wadden(-landschap). In de Havenvisie Wadden (2010) is voor de jachthavens langs de Waddenkust beschreven hoe accommodaties kunnen worden verbeterd, mede gelet op de veiligheid van de recreatievaart bij slecht weer. Om de vloot van zeil- en motorboten in de zomermaanden op een goede wijze te begeleiden op het Wad, zijn eind 2007 afspraken gemaakt in het Convenant vaarrecreatie Waddenzee. Dit convenant, dat inmiddels is geëvalueerd en waarvoor aan een vervolg wordt gewerkt, laat, evenals het Pact van Rede⁹, zien dat natuur en recreatie prima samen kunnen gaan, wanneer in goed overleg afspraken worden gemaakt, met oog voor elkaars belangen. Zulke afspraken zijn er ook voor het gebiedsunieke Wadlopen: een sportieve outdoor-activiteit op diverse plekken van het Wad.

Foto 15: Wadlopen, bron: Anne Lenis provincie Noord-Holland

Stip aan de horizon

Toerisme en recreatie verschaffen het gebied een grotere bekendheid en werken als aanjager voor het sociaal-economische voorzieningenniveau, zodat ook de bewoners van het gebied ervan profite-

---

⁹Eind 2009 hebben vertegenwoordigers van 14 natuur- en recreatieorganisaties, waaronder Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, het Watersportverbond, de Wadvaarders en ANWB, een start gemaakt met het "Pact van Rede". De basis bestaat uit een set van onderlinge afspraken (vastgelegd in een intentieovereenkomst) tussen natuur- en recreatieorganisaties om het samengaan van natuur en recreatie op de Waddenzee dichterbij te brengen. Uitgangspunt is de gedachte dat natuur en recreatie op veel plaatsen samen kunnen gaan. Waar natuurorganisaties en recreatievaart voorheen vanuit hun tegengestelde belangen tegenover stonden, is met het Pact van Rede gezocht naar mogelijkheden om de tegenstelling te overbruggen.

ren. In 2030 is sprake van een sterke, kwalitatief hoogwaardige, marktconforme en gastvrije recreatief-toeristische sector met een robuust voorzieningenniveau, een goede naamsbekendheid en een aanzienlijke bijdrage aan de economische vitaliteit van de regio. De groei van de bezoekersaantallen en de bijbehorende voorzieningen is op duurzame wijze verlopen, waarbij de natuurwaarden niet onder druk zijn komen te staan. Het voorzieningenniveau doet de titel van deze visie eer aan: *Wadden van allure*. Het Waddengebied is gerenommeerd om de gastvrijheid die geboden wordt en de gemakkelijke bereikbaarheid. Steden, dorpen, eilanden en de Waddenkust hebben zich gesterkt in hun eigen identiteit en profilering, maar benaderen en presenteren met een goede samenwerking het Waddengebied als een eenheid. Het verhaal van de Wadden is zichtbaar in het landschap en blijft goed beleefbaar. Aansprekende recreatieve poorten, gericht op grote bezoekersaantallen, hebben de Waddenkust op de kaart gezet en gezorgd voor een economische impuls die verder reikt dan alleen de poorten. Als contramal daarvan zijn de ‘pareltjes’ van natuur, identiteit van landschap, dorpen en cultuurhistorie, versterkt.

Speerpunten

Onze speerpunten voor de komende vijf tot tien jaar, zijn de volgende:

1. Kwalitatieve groei van meer marktconforme recreatief-toeristische voorzieningen, in balans met de aanwezige natuur- en landschappelijke waarden. Belangrijke onderdelen hiervan zijn een betere spreiding van de toeristen over de seizoenen en verbreding daarvan, als ook versterking van routenetwerken voor wandelen, fietsen en toervaart. Op het vasteland streven wij daarnaast naar kwantitatieve groei door ontwikkeling van een samenhangend aanbod van recreatief-toeristische voorzieningen, met enkele concentratieplekken voor dag- en verblijfstoerisme (‘poorten’) en daarbinnen een fijnmazig netwerk van kleinschalige bestemmingen, attracties en accommodaties, die aansluiten bij de identiteit van het gebied (‘parels’).
2. Verduurzamen van recreatie en toerisme in het Waddengebied. Specifieke aandachtspunten hierbij zijn:
  - a. stimuleren van duurzaam recreatief medegebruik van natuurgebieden door (eenheid in) voorlichting, gastheerschap, educatie en begeleiding van recreanten, waarbij bewustwording van recreanten van de kernwaarden van het gebied centraal staat;
  - b. recreatie en toerisme organiseren vanuit en aanpassen aan de specifieke krachten en kwetsbaarheden van het Waddengebied.
3. Promotie en marketing van het Waddengebied. Belangrijke doelen hierbij zijn:
  - a. neerzetten van het Waddengebied als eenheid met de Waddenzee als UNESCO Werelderfgoed, waarbij ruimte is voor een eigen profilering voor de afzonderlijke regio’s, steden of dorpen en eilanden;
  - b. het benutten van UNESCO Werelderfgoed als verbindend element en smeerolie voor de recreatief-toeristische ontwikkeling van het Waddenkustgebied;
  - c. op de Waddeneilanden ligt de focus niet noodzakelijkerwijs op méér bezoekers, maar op verlenging en verbreding van het seizoen (bijv. zorgtoerisme) en vergro-

ting van de bestedingen; in het kustgebied focus op groei en ontwikkeling in bezoekersaantallen en voorzieningen, passend binnen het concept van de 'poorten en parels';

- d. stimuleren van coalitievorming tussen lokale initiatiefnemers en ondernemers, opdat zij elkaar inspireren tot een aanbod van aantrekkelijke attracties en arrangementen (bijv. combinaties van natuur- en landschapsbeleving, sportieve en culturele activiteiten, horeca, musea, overnachtingaccommodaties).
- e. Het koppelen van initiatieven in het Waddengebied aan regionale/provinciale ontwikkelingen.

3.4 Havenontwikkeling

Vertrekpunt

Verspreid langs de Waddenkust bevinden zich grotere en kleinere havens met diverse functies. De logistieke-, handels- en industriehavens in de Eemshaven, Delfzijl, Den Helder en Harlingen en de diverse bedrijven die zich rond deze havens vestigen, vormen een belangrijke motor voor economische ontwikkeling. De gunstige ligging van de havens in de nabijheid van delfstoffen zoals zout, magnesium en gas en de offshore olie- en gaswinning en windenergieparken op de Noordzee, zijn zeer bepalend voor de havenactiviteiten. In het bijzonder op de clusters offshore, zout, chemie, gas, elektriciteit en marine zijn de Waddenhavens van nationaal belang. Door samenwerking, specialisatie en duurzaamheid profileren de havens zich in de sterk concurrerende Noordwest-Europese markt.

Foto 16: Delfzijl Haven B, bron: provincie Groningen

De Eemshaven richt zich als *energy port* op de grootschalige opwekking en ‘aanlanding’ in brede zin van energie. Een derde deel van de Nederlandse elektriciteit is afkomstig uit de Eemshaven. Rondom de haven van Delfzijl is een sterk chemiecluster ontstaan (17% van de Nederlandse chemie), op basis van de delfstoffen zout, magnesium en gas. Beide havens beschikken over industrieterreinen voor grootschalige bedrijven en over sterke logistieke ondernemingen met reders die tot de grootste van Europa behoren. Delfzijl heeft een belangrijke rol in de (internationale) maritieme sector; vanuit rederijen in Delfzijl worden circa 350 kustvaarders aangestuurd. In de komende jaren worden hier verdere (vooral private) investeringen verwacht in de sectoren energie, chemie, recycling en offshore. Gezien de vele initiatieven en ontwikkelingen is er behoefte aan een corridor van kabels en leidingen

in de oostelijke Waddenzee, gekoppeld aan de ontwikkeling van de Eemshaven. Dit vraagt nog wel om een nadere uitwerking aan de hand van de concrete initiatieven.

Den Helder is bekend als marinehaven, maar is ook een visserijhaven en centraal punt voor de off-shore logistiek en *maintenance*, waarin sterke groei waarneembaar is. Logistiek is Den Helder ook in internationaal opzicht gunstig gelegen. Harlingen heeft een gunstig gelegen zeehaven met veel jacht- en scheepsbouw (waaronder plannen tot de bouw van moderne zeilende vrachtvaart) en visserij. Het gas dat wordt gewonnen op de Noordzee en de Waddenzee wordt in Harlingen behandeld. Ook zout kan hier bewerkt worden. De havens van Lauwersoog en Den Oever vormen regionaal belangrijke schakels voor de visserijsector. Op de eilanden hebben de jachthavens een sterk recreatieve functie, waarbij verzanding een continu aandachtspunt is.

De veerterminals in Den Helder, Harlingen, Holwerd, Lauwersoog en Eemshaven ten slotte vormen de toegangspoorten naar de Waddeneilanden. In verschillende havens worden de mogelijkheden onderzocht om de cruisevaart te versterken. Naast het belang van economische ontwikkeling, ligt er een opgave om de havens te verduurzamen. Energiebesparing, de productie en toepassing van schonere brandstoffen (zoals vloeibaar gas) en utilitaire netwerken stellen nieuwe eisen aan de haveninrichting en de omgeving. In sommige gebieden (zoals de Eemdelta) zijn al afspraken gemaakt tussen overheden, natuur- en milieuorganisaties en het bedrijfsleven over evenwichtige havenontwikkeling en natuur- en landschapsbescherming.

Stip aan de horizon

In 2030 zijn de Waddenzeehavens geslaagd in het uitbouwen van hun eigen profiel. Ze hebben hun sterke kanten en de daaraan gekoppelde economische activiteiten, verder versterkt. Juist door onderling samen te werken vanuit de afgesproken havenspecialisatie hebben ze hun concurrentiepositie verstevigd. In hun respectievelijke economische activiteiten spelen ze nationaal en internationaal een belangrijke rol. De havens zijn onlosmakelijk verbonden met de kwaliteiten van UNESCO Werelderfgoed Waddenzee en hebben zich duurzaam ontwikkeld op een wijze die recht doet aan hun specifieke ligging en de fysieke kwaliteiten van het Waddengebied. Bescherming en ontwikkeling van natuurwaarden, landschap en de cultuurhistorische identiteit van de havens, waartoe ook de bruine vloot en het maritiem erfgoed behoren, en de vissersdorpen is een integraal onderdeel geworden van gebiedsontwikkeling rond de havens. De scheepvaart heeft zich tot toonbeeld van verduurzaming getoond.

Speerpunten

Onze speerpunten voor de komende vijf tot tien jaar, zijn de volgende:

1. Economische ontwikkeling van de Waddenzeehavens en de daarmee verbonden haven- en industrieterreinen, in balans met ecologische belangen. De havens specialiseren zich op: off-shore (wind) energie (Den Helder en Eemshaven), *biobased economy* (Eemshaven en Delfzijl), jacht- en scheepsbouw (Harlingen). Door samenwerking, specialisatie en duurzaamheid profileren de havens zich in de sterk concurrerende Noordwest-Europese markt. De havens van de eilanden houden hun toeristische functie en spelen in op de vraag naar kwaliteit en gastheerschap. Bereikbaar houden van de havens is een aandachtspunt.

2. Ontwikkeling van de Waddenzeehavens tot UNESCO-waardige havens, waarbij verduurzaming, het terugbrengen van de ecologische footprint naar nul en *building with nature*, centraal staan, inclusief de verduurzaming van de scheepvaart. De havens vormen de verbinding van het Werelderfgoed naar het achterland. Belangrijke aandachtspunten hierbij zijn:
  - a. het koppelen van de havenontwikkeling met de opgave om de natuurwaarden, landschap en de cultuurhistorische identiteit van de havens en de vissersdorpen in en nabij de Waddenzee te behouden en verbeteren;
  - a. het stimuleren van het vergroenen van de bedrijvigheid van en in havens door het efficiënt en slim benutten van (afval)stromen, het gebruik van walstroom en het overschakelen op schonere brandstoffen zoals vloeibaar gas;
  - b. voldoen aan de Ecoport-certificering.

3.5 Verduurzaming energievoorziening

Vertrekpunt

Het Waddengebied bruist van energie! In Noord-Nederland liggen de grootste aardgasvelden van West-Europa en wordt meer dan een derde deel van het Nederlandse elektriciteitsvermogen opgewekt. De Eemshaven vervult hierbij een belangrijke rol. Door het uitgebreide internationale gasdistributienet, inclusief voorzieningen voor tijdelijke gasopslag, heeft Noord-Nederland de ambitie om uit te groeien tot de 'energierotonde' voor Noordwest-Europa. In het gebied liggen ook veel kansen voor energie uit wind, zon, zoet en zout water, aardwarmte en biomassa. Wij prijzen ons hiermee gelukkig, aangezien fossiele energie eindig is en de transitie naar een duurzame energievoorziening vanuit zowel economisch perspectief als vanuit het oogpunt van klimaatverandering, noodzakelijk is. Bovendien is in de regio veel kennis beschikbaar over zowel beproefde als innovatieve vormen van duurzame energievoorziening. Bij alle vormen van energiewinning en -besparing dienen steeds de fysieke en ecologische kwaliteiten van het Waddengebied zoveel mogelijk onaangetast te blijven.

Het Waddengebied valt binnen de *Energy Valley*-regio en kan een grote bijdrage leveren aan de ambitieuze doelstellingen die hierbij horen. Een inspirerende uitwerking daarvan is de ambitie van de Waddeneilanden om in hun energievoorziening zelfvoorzienend te worden¹⁰. De haven van Den Helder en de Eemshaven vervullen een belangrijke logistieke functie voor de *offshore* sector. Op verschillende plaatsen in het Waddenkustgebied zijn windenergieparken gerealiseerd of in (gevorderde) ontwikkeling. De energie infrastructuur is een essentiële randvoorwaarde voor de ontwikkeling van decentrale energieopwekking en aanlanding van offshore windenergie. Ten aanzien van windenergie kennen de Waddenprovincies ieder hun eigen benadering. Na realisatie van het windpark in de Wieringermeer maakt de provincie Noord-Holland een pas op de plaats met het aanwijzen van grote gebieden voor nieuwe windparken. Deze provincie zet in op de herstructurering van windturbines in

---

¹⁰ Ambitiemanifest Waddeneilanden 'De energieke toekomst' (2007). 'Alle Waddeneilanden in 2020 zelfvoorzienend op gebied van duurzame energie en watervoorziening.'

de Kop. In Groningen beperkt de toename van windenergie in de Waddenregio zich tot de omgeving van de Eemshaven en Delfzijl. De Friese ontwikkellocatie is bij de Afsluitdijk. Nieuwe windparken worden gekoppeld aan sanering van bestaande windmolens. Verder is in de Waddenprovincies een sterk biomassacluster aanwezig, met mogelijkheden voor productie en (industriële) gebruik van *bio-based* grondstoffen en halffabricaten. Ook liggen hier kansen voor energiewinst in de (proces)industrie, met name chemiecluster aan het Wad (door efficiënt produceren, het sluiten van kringlopen, ketensamenwerking en vergroenen van de industrie). Ten slotte is het Waddengebied met zijn stroomgaten, spuisluisen, de Afsluitdijk, het IJsselmeer en het Lauwersmeer, uitermate geschikt voor *blue energy* (energie uit water door osmose), getijdenenergie en biomassateelt op zee. De provincies Fryslân en Noord-Holland bevinden zich hier in de internationale voorhoede.

Foto 17: Oude en nieuwe molens, Eemshaven, bron: provincie Groningen

Onderdeel van energietransitie is ook energiebesparing. Immers: energie die niet wordt gebruikt hoeft ook niet te worden geproduceerd. Hier liggen kansen door duurzaam te bouwen, renoveren en door het sluiten van kringlopen en vergroening en efficiencywinst in de industrie. Over duurzame nieuwbouw is veel kennis beschikbaar, maar duurzaam renoveren staat nog aan het begin van zijn ontwikkeling. Wij willen innovaties en de uitrol van bewezen technieken stimuleren om 'meters te maken' bij het realiseren van lokale, nationale en internationale energiedoelstellingen.

Stip aan de horizon

In 2030 heeft het Waddengebied grote stappen gezet in de transitie naar een duurzame energievoorziening. Het gebied is een geslaagd voorbeeld van energiebesparing en de toepassing van duurzame energie: de vijf Waddeneilanden hebben hun pionierprogramma uitgevoerd en zijn geheel zelfvoorzienend. Alle veerdiensten, koopvaardijvloot en de visserijvloot varen op LNG (vloeibaar gas)

of, liever nog: bio-LNG. In de bedrijvigheid is sprake van verregaande vergroening; met name het chemisch cluster is hiervan een excellent voorbeeld. Door de toepassing van duurzame energie en kennisontwikkeling zijn tevens de economische structuur en werkgelegenheid versterkt: investeringen hebben hoge toegevoegde waarden en een aanzienlijk werkgelegenheidseffect. Achter een aantal grote marktpartijen staan vele toeleveranciers, die voor een belangrijk deel tot het midden- en kleinbedrijf behoren. We doen wereldwijd mee bij de ontwikkeling en toepassing van hooggekwalificeerde technologieën voor energie-efficiency, zelfvoorzienendheid en *biobased economy*. Hiertoe is de beschikbare kennis en het opleidingsaanbod gebundeld in een Energy Academy Europe, Energy College en Marine Campus Netherlands (MCN), van waaruit zowel theoretische als praktijkkennis verder worden ontwikkeld en benut.

Foto 18: Zonnepanelen op Natuurcentrum Ameland, bron: provincie Fryslân

Speerpunten

Onze speerpunten voor de komende vijf tot tien jaar, zijn de volgende:

1. Offshore windenergie op de Noordzee en de Duitse wateren, aangezien deze kansen biedt voor economische impulsen voor de Waddenhavens, bouw en onderhoud (services en maintenance) en innovatieve ontwikkelingen.
2. De ontwikkeling van een omvangrijk biomassa- en agrobusinesscluster; een sterk groeiende industrie op basis van een breed scala aan biomassa-grondstoffen en halffabricaten. Dit clus-

ter richt zich, via het toepassen van cascadering¹¹, op het realiseren van steeds meer waarde uit biomassa, waarbij groen gas het startpunt is, naast de productie van biodiesel en aquatische biomassa. Deze sector is verder te versterken door het stimuleren van haalbaarheidsstudies, toegepast onderzoek en het opschalen daarvan naar haalbare *business cases*.

3. Verduurzaming van de gebouwde omgeving en verduurzaming/vergroening van de (proces)industrie. Toepassingen zijn: energiebesparing en decentrale opwekking van duurzame energie, ontwikkelen van *smart grids* en slimme toepassingen in de energie-infrastructuur, waardoor nieuwe duurzame-energieproducten relatief makkelijk benut kunnen worden.
4. Het versterken van het zelfvoorzieningsprincipe van de Waddeneilanden door een combinatie van energiebesparing, effectieve manieren van gebruik van brandstoffen en verschillende vormen van duurzame energieopwekking. Onderdeel hiervan is de implementatie van (bio-) LNG als brandstof voor alle veerdiensten, koopvaardijvloot en mogelijk ook de visserijvloot.
5. Kennisontwikkeling en innovatie, teneinde de leidende positie van het Waddengebied op het gebied van kennis over duurzame energie te behouden. Werken met proeftuinen is een beproefd instrument om hier invulling aan te geven en voorbeeldwerking te tonen.

---

¹¹ Cascadering is het proces, waarbij de componenten met de hoogste toegevoegde waarde worden gewonnen bij de verwerking van biomassa.

Bronnen

Algemeen

- Ministerie van Economische Zaken (2004). *Wad anders*. Een duurzaam sociaal-economisch ontwikkelingsperspectief voor het Waddengebied.
- Ministerie van VROM (2007). *Ontwikkeling van de Wadden voor natuur en mens*. Planologische kernbeslissing Derde nota Waddenzee.
- 13 samenwerkende partijen (2007). *Convenant Vaarrecreatie*.
- Regiecollege Waddengebied (2009). *Léven in de Wadden*. Beheer- en Ontwikkelingsplan Waddengebied.
- Waterrecreatie Advies & Oranjewoud (2010). Havenvisie Wadden. *Verantwoord varen op het Wad*.
- Regiecollege Waddengebied (2010). *Brede visie op duurzame visserij in de Waddenzee*.
- SER Noord-Nederland (2010). *Krimp in het Noorden*. Presentatie door Jouke van Dijk, 16 oktober 2010, provinciehuis Leeuwarden
- Ministerie van Infrastructuur & Milieu, provincies Fryslân, Groningen en Noord-Holland (2011). *Bestuursakkoord decentralisatie Waddenfonds*. Harlingen, 14 september 2011.
- Randstedelijke Rekenkamer (2011). *Vitaal Platteland. Leefbaarheid en sociaal-economische vitalisering van het platteland in de Randstad*.
- Stichting Energy Valley (2011). Strategieplan Stichting Energy Valley.
- Ambitiemanifest Waddeneilanden 'De energieke toekomst' (2007). Alle Waddeneilanden in 2020 zelfvoorzienend op gebied van duurzame energie en watervoorziening.
- VAST, Provincie Noord-Holland en Fryslân. Duurzame Waddeneilanden, op weg naar een energieke toekomst in 2020 (Grontmij/Ekwadraat 2011)
- Ministerie van Infrastructuur & Milieu (2012). Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte. *Nederland concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig*.
- Randstedelijke Rekenkamer (2012). *Decentralisatie Waddenfonds*. Brief aan Provinciale Staten voor Noord-Holland, inclusief reactie van het DB Waddenfonds.
- Waddenzeehavens (2012). *Koers Waddenzeehavens. Specialisatie en profilering*
- *Programma 'Naar een Rijke Waddenzee'* (Stuurgroep Natuurherstel programma 2 februari 2010).
- Atelier Fryslân 'Waddenland aan Zee' en 'Verstild getij' (Leeuwarden, juli 2012)

Provincie Noord-Holland

- Coalitieakkoord 2011-2015 (2011), *Verantwoord en duidelijk gericht op de toekomst*.
- Structuurvisie Noord-Holland 2040 (2010, aangepast in 2011), *Kwaliteit door veelzijdigheid*.
- Economische Agenda 2012-2015 (2012)
- Provinciale Sociale Agenda 2012-2015 (2011)
- Agenda Landbouw en Visserij 2012-2015 (2012)
- Energy Board (2012). *Strategische Agenda Energy Board*
- Koersdocument duurzame energie 2012-2015
- Agenda Groen (2013), *Licht op groen!*
- Leidraad Landschap en Cultuurhistorie (2010)

Provincie Groningen

- Collegeprogramma 2011-2015
- Provinciaal OmgevingsPlan – Sociale Agenda
- Programma landelijk gebied sociaal economische vitalisering en Loket Levende Dorpen
- Provincie Groningen en de gemeenten De Marne, Eemsmond, Delfzijl en Reiderland (2007). *Waddenkroon*. Bid-book ter ondersteuning van Groninger projecten op het gebied van landschap, cultuurhistorie, recreatie en toerisme voor het Waddenfonds.
- Provincie Groningen (2009). *Kiek over diek*. Van Lauwerszee tot Dollard tou. Een route langs de Waddenkust in 2020.
- Provinciaal Actieplan Bevolkingsdaling – april 2010
- Ecologie & Economie in balans in de Eemsdelta (2012)
- Woon- en Leefbaarheidsplan Regio Eemsdelta - 20 juli 2010, RUG/FRW, Weusthuis Associatie, CMO iov de gemeente Eemsdelta
- Leven in de Leegte. Leefbaarheid in Noord-Groningen anno 2010, Onderdeel van het project Bedreigd Bestaan – mei 2011, CAB Groningen - iov de provincie en 8 gemeenten
- Ontwikkelingsvisie Eemsdelta: duza ingerichte regio Eemsdelta met aantrekkelijk woonklimaat en balans economie-ecologie incl. versnellen van de vergroening van de economie en verduurzaming van de energievoorziening. Eemshaven in ontwikkeling als energy-port met sterk energiecluster
- Ontwikkelingsvisie Lauwersmeer: versterken en concentratie toeristisch-recreatieve functies
- Havenvisie: duza haven en industriële ontwikkelingen voor de zee- en binnenhavens en industrieterreinen in de Eemsdelta, o.a. Energy-port en offshore, Biobased chemie, Logistiek, Recycling, Metaal, Agribusiness, datacenters

Provinsje Fryslân

- Coalitieakkoord Uitvoeringsprogramma 2011 – 2015
- Streekplan Fryslân 2007– om de kwaliteit fan de romte 13 december 2006
- Streekagenda Fryslân
- Platteland 2012 – 2017 (november 2012)
- Agenda leefbaar platteland Fryslan In skep – der boppe op
- Grustk op e romte - hoofdstuk Wadden
- Aanpak demografische ontwikkelingen
- Sociaal Economisch Masterplan Noord-Oost Friesland i.o.v. provincie en 5 gemeenten
- SER advies 19 -01-2011 over masterplan economische ontwikkeling Noord-Oost Friesland
- Agenda Netwerk Noordoost 2011-2030 – februari 2011
- Sociaal-economisch Masterplan en agenda NO: Waddengebied ontsluiten voor natuurbeleving, cultuur en T&R en daardoor economische impuls geven.
- Nije Pleats (vanaf 2009)
- Nota Natuer en lânlik gebiet (2012)
- Ambitieagenda Afsluitdijk (2011) i.o.v. Provincies Noord-Holland en Fryslân en de gemeenten Wieringen, Súdwest-Fryslân en Harlingen.
- Ontwerp Noordervisie 2040 provincies Groningen, Fryslân en Drenthe (2013).

Bijlage 1 - Rolverdeling overheden

In onderstaand schema wordt nader inzichtelijk gemaakt hoe de rol- en taakverdeling is tussen verschillende overheidsorganisaties in het Waddengebied.¹² Voor de overzichtelijkheid is ervoor gekozen dit schema te beperken tot de taken en bevoegdheden van de overheidsorganisaties, het is dus niet een uitputtend overzicht. Zo zijn de Rijksbevoegdheden voor de Mijnwet en Visserijwet niet meegenomen.

Overheid	Taken en bevoegdheden in de beleidsdomeinen ruimte, water, natuur en landschap en economie
Het Rijk:	<ul style="list-style-type: none"> • is verantwoordelijk voor het systeem van ruimtelijke ordening; • heeft bevoegdheden op grond van de Wet ruimtelijke ordening (bijv. het opstellen van structuurvisies en rijksinpassingsplannen); • kan verantwoordelijkheid hebben indien: <ul style="list-style-type: none"> ○ een onderwerp nationale baten en/of lasten heeft en de doorzettingsmacht van provincies of gemeenten overstijgt; ○ over een onderwerp internationale verplichtingen of afspraken zijn aangegaan; zoals voor Natura2000 (Europese Vogel- en Habitatrichtlijn); ○ een onderwerp provincie- of landsgrensoverschrijdend is en, ofwel een hoog afwentelingsrisico kent, ofwel in beheer bij het Rijk is. <p>Op basis van deze drie criteria heeft het Rijk de 13 nationale belangen geformuleerd. Met het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening stuurt het Rijk de ruimtelijke afwegingen van provincies en gemeenten;</p> <ul style="list-style-type: none"> • stelt de nationale kaders voor het waterbeheer en is beheerder van het hoofdwatersysteem en de zandige kust; • is verantwoordelijk voor versterking en onderhoud van de primaire waterkeringen in beheer bij het Rijk; • is bevoegd gezag voor het verlenen van een deel van de vergunningen op grond van de Natuurbeschermingswet; • Rijkswaterstaat heeft de verantwoordelijkheid voor het realiseren van de natuurkwaliteit binnen de Natura2000-gebieden in de Waddenzee en de Noordzeekustzone, overeenkomstig de Europese verplichting; • heeft aangegeven zich (financieel) terug te trekken uit het regionaal economische domein; • is verantwoordelijk voor de ontwikkeling van een samenhangende beleidsagenda voor negen topsectoren over de volle breedte van het overheidsbeleid. Medeoverheden en Rijk zullen op basis van het topsectorenbeleid bekijken op welke wijze de nationale topsectoren in de regio kunnen worden verankerd.
De provincies:	<ul style="list-style-type: none"> • spelen, met inachtneming van de taken van (samenwerkende) gemeenten, op het (inter)regionale niveau een sector- en gemeente grens overstijgende en verbindende rol; • fungeren als gebiedsregisseur door het ontwikkelen van integrale ontwikkelingsvisies, het afwegen en afstemmen van belangen en bevorderen van complementariteit tussen steden en regio's binnen de provincie; • hebben tevens een actieve rol bij het oplossen van bestuurlijke en financiële

¹² Schema is ontleend aan de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte, gepubliceerd door het ministerie van Infrastructuur & Milieu, en is aangevuld voor een aantal andere beleidsvelden.

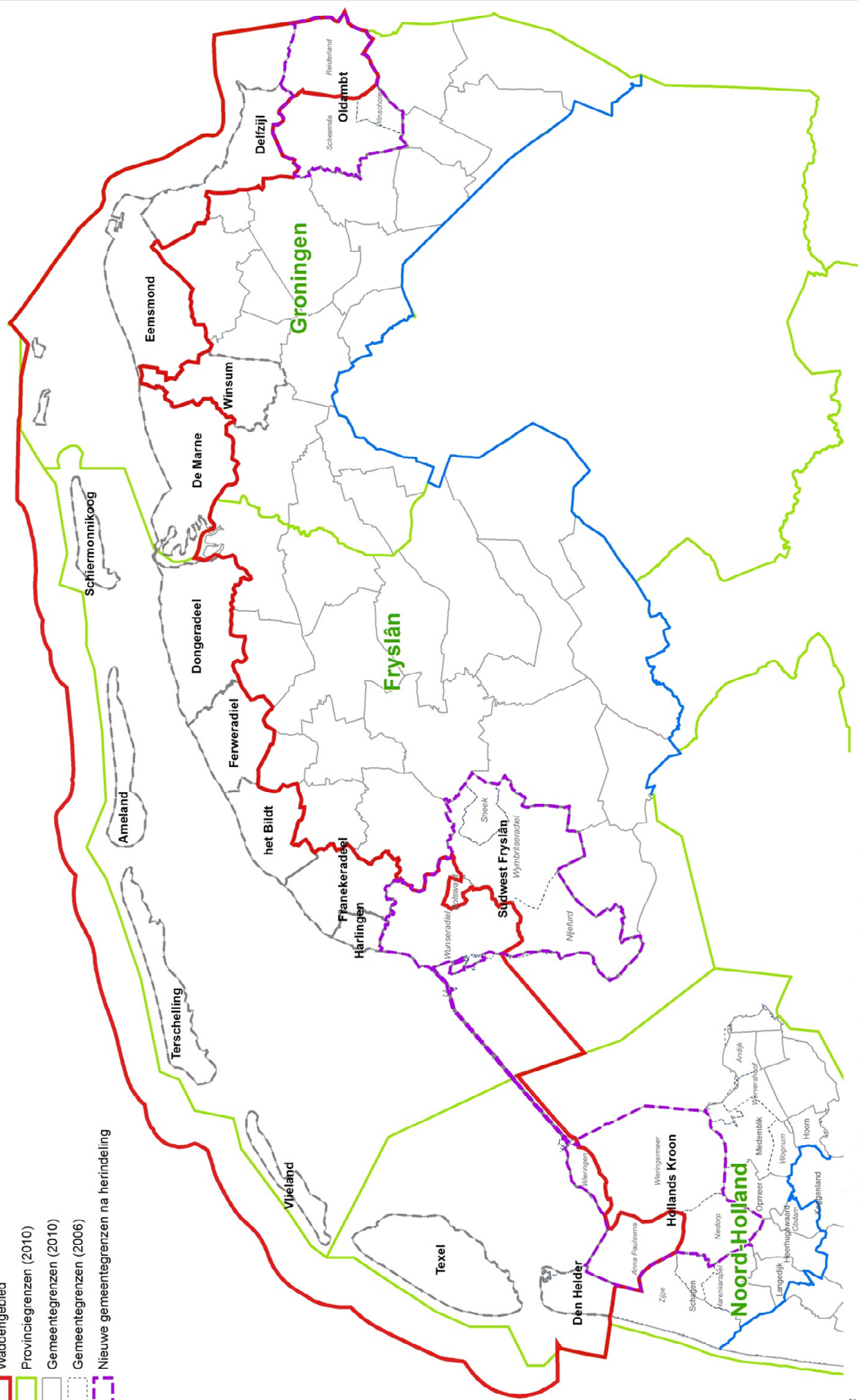

	<p>knelpunten van gemeenten; en houden op grond van de Wet revitalisering generiek toezicht op de uitvoering van de taken door de gemeenten;</p> <ul style="list-style-type: none"> • stellen de kaders en normen voor het regionale watersysteem; • zijn bevoegd gezag voor het verlenen van vergunningen voor relatief grote grondwateronttrekkingen en infiltraties ten behoeve van industriële toepassingen, de drinkwatervoorziening en warmte-koudeopslagsystemen; • hebben via het Natuurakkoord een de verantwoordelijkheid om rijksmiddelen voor het realiseren van de natuurkwaliteit in Natura2000-gebieden op het vaste land, zo effectief mogelijk in te zetten; • zijn bevoegd gezag voor het verlenen van de meeste vergunningen op grond van de Natuurbeschermingswet en ontheffingen op grond van de Flora- en Faunawet; • hebben bevoegdheden conform de Wet ruimtelijke ordening (bijv.: het opstellen van structuurvisies, het vaststellen van provinciale inpassingenplannen en van een ruimtelijk verordening waarmee gemeentelijke bestemmingsplannen worden aangestuurd); • oefenen toezicht uit op de waterschappen en hebben een goedkeuringsrecht voor projectplannen voor versterking van primaire waterkeringen; • houden conform de Wet revitalisering generiek toezicht, toezicht op de uitvoering van de taken door de gemeenten hebben een subsidierelatie met partijen die natuurbeheer uitvoeren; • faciliteren de regionale kennisdriehoek, economisch stimuleringsbeleid en het bevorderen van het regionaal vestigingsklimaat, het bedrijventerreinenbeleid en ruimtelijk inpassing van bedrijvigheid en kennisinstellingen.
De gemeenten:	<ul style="list-style-type: none"> • dragen, als overheid die het dichtst bij de burger staat, zorg voor een veilige en leefbare woon- en werkomgeving en hebben een belangrijke signalerende rol van lokale ontwikkelingen en initiatieven; • hebben bevoegdheden op grond van stad en platteland in brede zin, waarbij onder meer belangen ten aanzien van mobiliteit, milieu, natuur, water, economie en wonen worden afgewogen; • hebben bevoegdheden conform de Wet ruimtelijke ordening (bijv., zoals het opstellen van structuurvisies en bestemmingsplannen); • zijn eerste aanspreekpunt bij vergunningverlening op grond van de Omgevingswet. • nemen deel aan en participeren actief in interactieve processen van kadervorming en beleidsontwikkeling; • spelen een belangrijke rol in communicatieprojecten vanuit Rijk en provincies richting lokale politiek, ondernemers en inwoners; • spelen een belangrijke rol bij het verkrijgen van maatschappelijk draagvlak voor beleid en regelgeving (voor de Waddenzee); • spelen een rol bij de afstemming van beleid en regelgeving via intergemeentelijke samenwerkingsplatforms zoals de Vereniging van Waddenzeegemeenten, VAST (samenwerkingsorganisatie Vlieland, Ameland, Schiermonnikoog en Terschelling) en De Waddeneilanden.
De waterschappen:	<ul style="list-style-type: none"> • hebben taken die wettelijk zijn beperkt tot de waterstaatzorg en bestaan uit het (regionale) watersysteembeheer en de zuivering van het stedelijk afvalwater; • zijn de beheerders van het regionale watersysteem. Het watersysteem wordt daarbij in zijn totaliteit beschouwd, inclusief de waterkeringen en grondwater; • zijn verantwoordelijk voor versterking en onderhoud van de primaire waterkeringen in beheer bij het waterschap.

Legenda

- Ondergrens transitie duurzame energienhuishouding Waddenfonds
- Waddengebied
- Provinciegrenzen (2010)
- Gemeentegrenzen (2010)
- Gemeentegrenzen (2006)
- Nieuwe gemeentegrenzen na herindeling

25 000

Datum: 20 juni 2013
Papier: A3

Bron: provincie- en gemeentegrenzen, Topografische Dienst Nederland

Artikel 2
 Het oorspronkelijke werkingsgebied zoals gedefinieerd in de Wet op het Waddenfonds blijft na decentralisatie van de middelen uit het Waddenfonds gehandhaafd, te weten: de Waddenzee, de Waddeneilanden, de zeegaten tussen de eilanden, de Noordzeekustzorie tot 3 zeemijl uit de kust, alsmede het grondgebied van de aan de Waddenzee grenzende visselandsgemeenten. Voor de transitie naar een duurzame energienhuishouding omvat het werkingsgebied tevens de provincies Fryslân, Groningen en de kop van Noord-Holland voor zover het betreft de gemeenten Boorn, Wégum, Opmeer, Opldam, Heerhugowaard, Langedijk, Heerenswaard, Zilpe en van der Meer en de eilanden Vlieland, Terschelling en Ameland. De provincie Noord-Holland heeft de gemeenten Heerhugowaard, Langedijk, Heerenswaard, Zilpe en van der Meer en de eilanden Vlieland, Terschelling en Ameland in gemeentelijke herindeling geadviseerd voor de toepassing van deze regeling het grensgebied zoals dat ten tijde van het Inverkeersakkoord Bestuursakkoord Decentralisatie Waddenfonds, Harlingen, 14 september 2011, pagina 6.

